

Vladimir Bakarić

TITO ÉLETE ÉS MŰVE*

BROZ Josip Tito, forradalmár és államférfi (Kumrovec 1892. V. 7. — Ljubljana 1980. V. 4.) Horvát Zagorjében született népes szegény-paraszt-családban, apja Franjo, horvát, anyja Marija Javoršek, szlovén nemzetiségű, az ő szüleinél töltött néhány évet gyermekkorra elején. A parasztság nyomorúságos életéről szerzett akkori tapasztalatai mélyen a tudatába vésődnek. A kumroveci elemi iskola elvégzése után 1907 őszén B. kezdi tanulni a lakatosmesterséget Šašek és Karas műhelyében Sisakon, s ugyanott tanonciskolába is jár.

Szakképzett munkássá válva 1910 szeptemberében Zágrábba megy, Isidor Haramina lakatosműhelyében munkát vállal, és októberben belép a Fémmunkások Szövetségébe, valamint Horvátország és Szlavónia Szociáldemokrata Pártjába. Kezdeti eszmei-politikai állásfoglalásai ennek a pártnak az elvei szerint alakulnak ki: sztrájkokban és a magyar egyeduralom elleni nemzeti jellegű tüntetéseken vesz részt. Hamarosan munka nélkül marad, és 1911 telétől kezdve az Osztrák—Magyar Monarchiában és Németországban tartózkodik, és az ismert fémipari központokban vállalva munkát ismerkedik a szociáldemokrata pártok általános eszméivel és tevékenységével. 1913 őszétől kezdve Bécsben teljesít katonai szolgálatot, később Zágrábban a 25. domobrán ezredben, s ott elvégzi az altiszti iskolát. A háború kitörése idején szakaszvezetői rangban van. 1914 augusztusában az osztrák—magyar haderő szerbiai frontszakaszára vezénylik. Az orosz frontra 1915-ben helyezték át: előbb Galíciába, utána a

* Az első egzakt felmérést és értékelést Josip Broz Tito életútjáról és munkásságáról dr. Vladimir Bakarić írta meg a Jugoszláv Lexikográfiai Intézet kérésére. Születésétől a haláláig végigkísérve Tito elvtárs életpályáját nemcsak életrajzi-történelmi adatok felsorolására szorítkozik a szerző, hanem magyarázatot fűz hozzájuk, értékelést ad minden egyes cselekedetéről.

A Lexikográfiai Intézet jóvoltából a Dolgozók szerkesztősége megkapta a jogot, hogy elsőnek közölje dr. Vladimir Bakarić e rendkívül jelentős tanulmányát, amely majd 1982-ben jelenik meg a jugoszláv enciklopédia sajtó alatt levő II. kötetében.

A Léüünk ezúttal teljes egészében közli Bakarić elvtársnak a Dolgozók hasábjain 1981. dec. 30. és 1982. febr. 25-e között folytatásban megjelent írását.

Kárpátokba, ott megsebesül, és az egész századdal együtt fogságba esik. Tizenhárom hónapon át betegeskedik Szvjazsszkban. 1916 tavaszán hadifogolytáborba kísérik, a Szura folyón fekvő Alatir városba, utána Ardatovba, ősszel pedig a kunguri (Permi Kormányzóság) fogolytáborba, ahol személyes erényei és szervezőképessége folytán az Osztrák—Magyar Monarchiából való hadifoglyok előjárójukká választották. Fordító volt a vasútnál, és hozzájutott a bolsevik anyagokhoz. Védte a hadifoglyok jogait, és emiatt összeütközésbe került a hatósági szervekkel; megkorbácsolták, és börtönbe vetették. A felfegyverzett munkások szabadították ki 1917-ben a februári forradalom első napjaiban. Az új burzsoá hatóságok nemsokára ismét letartóztatják a hadifoglyok tüntetésének szervezése miatt. Amikor Perm mellett pályamunkásként dolgozik, elvtársainak segítségével Pétervárra szökik, nehogy letartóztassák a bolsevikokkal való kapcsolatai miatt. A Putyilov Művekben, a legnagyobb és legkorszerűbb orosz gyárakban, a forradalmi munkásság gócéban szeretett volna munkát találni. A bolsevikok szervezte (kormányellenes júliusi nagy tüntetések idején érkezett Pétervárra, részt vett a tüntetésekben, s amikor vérbe fojtották őket, megpróbált hazaszökni, de Finnországban elfogták. Három hétig raboskodott a Péter-Pál-erődben, azután pedig egy nagy rabszállítmánnyal heteken át utazva ismét a kunguri fogolytáborba kísérték. Sikertült megszöknie Omszk irányába, s útközben értesül az októberi forradalom győzelméről. Omszkban jelentkezik a Vörös Gárda hadifoglyokból alakított önkéntes osztagába. 1918 tavaszán kérelmezi a felvételét az Orosz Kommunista (bolsevik) Pártba. Ám a fehérterror elől menekülve, betegségtől kínzottan, egyre messzebbre vonul vissza a sztyeppébe, a kirgizek közé, s az ottani malomban gépészként dolgozik. Amikor a bolsevikok 1919-ben felszabadították Omszkot, B. visszatér a városba, és 1920 tavaszán belép az OK(b)P jugoszláv szekciójába. Az októberi forradalomban átélt személyes élményei alapján felismerve a régi társadalmi viszonyok megdöntésének elkerülhetetlen szükségességét, tér vissza B. az Oroszországban alapított családjával együtt 1920. október végén Jugoszláviába.

Itthon bonyolult helyzet fogadta: a spontán parasztzendülések épphogy lelankadtak, a munkásság osztályszervezetekbe tömörült, és a JKP felfejlődött. 1920. november elején B. egy lakatosműhelyben munkába állt, felújította tagságát a Fémmunkások Szakszervezetében, és belépett a JKP-be. A decemberi képviselőházi választások során erélyes kommunista agitátorként tűnt ki. A JKP választási sikere után uralkodó rendszer az Obznanával törvényen kívül helyezte a JKP-t és a forradalmi mozgalmat. B. részt vett az 1920. XII. 31-i általános tiltakozó sztrájkban. Emiatt az elsők között volt, akiket az Obznana után elbocsátottak. 1921 vége felé a Bjelovar—Križevac megyei Veliko Trojstvo nagyközségben vállalt malomgépészi állást. Horvátországnak ezen a vidékén haladó volt a mezőgazdaság és a kisipar, erősek voltak a fejlett nemzeti öntudat révén megnyilvánuló nagyarányú politikai hagyományok, amelyeknek a kibontakozására nagy hatással volt Horvátország és Szlavónia Szociál-

demokrata Pártja, nemkülönben a JKP, viszont az októberi forradalom főleg akkor keltett nagy visszhangot, amikor a parasztok visszatértek az orosz hadifogságból. Ezen a vidéken a parasztzrendüléseket, kezdve a zöldkádér 1917. évi zavargásaitól, egészen 1920-ig tartották. Mindez megszilárdította Brozt abban a meggyőződésében, hogy Jugoszláviában is felettből szükség van a munkás-paraszt szövetségre, s ezt már 1922 előtt is szorgalmazta, még mielőtt a párt hivatalos politikája is erre irányult volna.

A párt akkoriban az illegális munkára összpontosította erejét, igyekezett felújítani a szervezetek és a vezetőségek között megszakadt kapcsolatot. A tagság csak a JFMP választás előtti tevékenysége során gyülekezik ismét, és B. is akkor kapcsolódik be a pártmunkába. 1924 elején a Bjelovar—Križevac megye körzeti pártbizottságának tagjaként működik. A Jugoszláv Független Munkáspárt (JFMP) betiltása után, 1924 második felében, Broz javaslatára a bjelovari pártszervezet kommunistái a HRPP-nek, mint az ország legjelentékenyebb ellenzéki erejének a gyűléseit használják ki a kommunista eszmék népszerűsítésére. Ez igen eredményesnek bizonyult főleg Radić letartóztatása és a Horvát Republikánus Parasztpártnak az államvédelmi törvény hatásköre alá vonása idején. Noha a rendőrség nem ismerte Broz tevékenységének méreteit, felügyelt rá, őrizetbe vette, állásából is elbocsátották. 1925 szeptemberében a falun végzett forradalmi munka tapasztalataival gazdagodva távozik Bjelovar vidékéről. A Független Szakszervezet zágrábi vezetősége Kraljevicára, ebbe a fontos munkásközpontba küldi, hogy éléssze fel és szervezze meg a szakszervezeteket. A hajógyárban lakatos, párttitkár és szakszervezeti titkár, hamarosan pedig tagja lett a Horvát Tengermellék Körzeti Pártbizottságának is. Amikor munkásbizalminak választották, sikerrel szervezett sztrájkot a bérlevonások miatt, és erről tudósította az Organizovani radnici (Szervezett Munkás) olvasóit, ezzel is bizonyítva tehetségét a problémák fontos felmérésére.

A hajógyárból jogtalanul elbocsátották nyomban azután, hogy a munkások nevében aláírta a gyár igazgatóságával kötött szerződést. Visszatér Zágrádba, később pedig Belgrádba megy a JKP jobboldali frakciójához tartozó szakszervezeti vezetők meghívására, akik igyekeztek Brozt, mint már ismert aktivista munkást elválasztani a baloldaliaktól, akik a horvátországi pártszervezetben túlsúlyban voltak. Szakszervezeti iskolába járt, közben munkát keresett és 1926 végén szerszámlakatosként helyezkedett el Smederevska Palankán a Jasenica A. D. Vagonygyárban; szakszervezeti és pártmunkája miatt elbocsátották 1927 márciusában. Áprilisban Zágrábban beválasztják a fémmunkások szakszervezeti csoportjának vezetőségébe, és kooptálják a JKP Zágrábi Helyi Bizottságába, az ország legerősebb pártszervezetének vezetőségébe. Hammal lakatosnál helyezkedett el, és hozzájárult a munkások beszerzéséhez, de emiatt ismét felmondást kapott. Május végén, a horvátországi tartományi szakszervezeti vezetőség döntése alapján B. átveszi a Fémipari és Kisipari Munkások Szövetségének, később pedig egyúttal a Bőrfeldol-

gozó Munkások Szövetségének területi titkári állását is. Attól kezdve hivatásos politikai munkás a forradalmi munkásmozgalomban. Még néhány szakszervezeti megbízatást kapott, 1927 júliusában pedig a JKP Zágrábi Helyi Bizottsága szervezőtitkárnak választja. Ugyanebben a hónapban Kraljevicán végzett munkája miatt letartóztatják, és az ogulini fogházba kísérik. Éhségsztrájkot folytat, majd a bírósági tárgyalás és fellebbezése után a felsőbb bíróság ítéletéig kiengedték. Alkkoriban, a nagy gazdasági és társadalmi válság idején B. fokozott párt- és szakszervezeti munkát fejt ki Zágrábban, ahol legszámottevőbb a munkásosztály, és legerősebb a polgári ellenzék.

Broznak a kizsákmányoltak életét illető közvetlen tapasztalatai, a munkásosztály forradalmi erejébe vetett hite, nemkülönben a szervezői tehetsége és az a képessége, hogy egyszerűen tudta magát kifejezni, és fel tudta ismerni a dolgok lényegét, egyre értékesebb a mozgalom számára. A JKP-ben a húszas években felcsapó eszmei perlekedések a lényeges stratégiai kérdésekben (a nemzetiségi, szakszervezeti és parasztkérdésben) a baloldali és a jobboldali vezetők önmagukkal foglalkozva frakciókat teremtenek és az egymás közötti összeütközések a mozgalom felbomlásával fenyegetnek. B. meggyőződése szerint a forradalmi tevékenység érdekében mindenekelőtt egységet kell teremteni a pártban, utána a pártot be kell építeni a munkásosztályba úgy, hogy valóban az élosapata legyen, nem pedig a reprezentánsa. Minthogy a sajátos fejlődés folytán Jugoszláviában a munkásosztály megannyi szállal fűződött a parasztsághoz, de a többi dolgozó réteghez is, a pártnak mint a jugoszláv társadalom vezetőjének a szerepére nemcsak általános, hanem reális kilátásai is voltak.

Összefogva a párton belüli törekvéseket az úgynevezett zágrábi csoporthoz tartozó aktivista munkások új, pozitív törekvéseivel, B. a zágrábi pártszervezet VIII. helyi értekezletére készülve akiót indított a frakciózás ellen. Az akciónak messzeható jelentősége volt a munkásosztály egységes forradalmi pártjáért vívott harcban. Az 1928. II. 25-én és 26-án megtartott értekezleten a küldötteken kívül részt vettek mindkét frakció legnevezetesebb vezetői. A baloldaliak igyekeztek megtartani uralkodó helyzetüket Zágrábban. B. külön beszámolót tartott a helyi pártbizottság kisebbségi csoportja nevében, de a pártszervezetek többségének támogatásával. Azt állította, hogy a párt hatásának kerékkötője nem a kormányzat megtorló intézkedése, hanem a vezetőségen belüli torzalkodás okozta tulajdon gyengesége, minek folytán a párt elkülönült a munkásosztálytól, egyszerűen az egész társadalomtól is. Figyelmeztetett, hogy a frakciós harcot „csak a tömegekben végzett gyakorlati ténykedéssel, a pártok és az ipari munkások tömegeinek összefogásával és a párttagok eszmei színvonalának fejlesztésével” lehet kiküszöbölni. A munkásosztály önnön osztálytudata fejlesztésével szabadul majd meg a kispolgári és középrétegek eszmei hatása alól. Ezzel a programmal választották meg Brozt a helyi pártbizottság politikai titkárává, s ezt a politikát támogatta 1928 áprilisában a Komintern Végrehajtó Bizott-

sága is a JKP tagjaihoz intézett Nyílt levelében, a frakciók elleni harcra szólítva fel őket.

A zágrábi Pártszervezet titkári vizsgájában B. kifejezésre juttatta cselekvőképességét és a munkásosztály iránti bizalmát. Az ő érdeme, hogy ez a szervezet hosszú idő után kezdett példásan reagálni a politikai eseményekre. Ez főleg az SZHSZ Királyság Képviselőházában 1928. VI. 20-án a Horvát Parasztpárt vezetői ellen végrehajtott merénylet alkalmával nyilvánult meg. A Zágrábban akkor kirobbant spontán felháborodást a kommunisták olyan rezsimellenes tömegtüntetésekké változtatták át, amilyenekre a JKP betiltása óta nem volt példa. Miután B. a mozgalom vezéralakjává nőtte ki magát, 1928 júniusában a JKP KB Helyettesi Irodájának tagjává jelölték, később pedig a JKP Horvátországi és Szlavóniai Tartományi Titkárságának titkárává is. A júniusi tüntetések óta B. az illegálisból irányította az akciókat, de augusztus 4-én a rendőrség csapdájába esik.

Novemberben a Zágrábi Táblabíróság elé állítják. A lakásán talált kéziránatokról kéziránát-pernek nevezett bírósági eljárás B. magatartása által válik ismeretessé. Azzal a kijelentésével, amellyel a JKP tagjának vallja magát, de nem ismeri el a burzsoá bíróságot, hanem csak a párt bíróságát, erőteljes erkölcsi hatást tett: felbátorította a kommunistákat, meghökkentette ellenfeleit, a bíróságot pedig szigorúbb ítéletre készítette. Öt évi raboskodását Lepoglavában és Mariborban a társadalomtudományok, főképpen a marxista irodalom tanulmányozására fordította. Közben harcot folytatott azért, hogy a politikai foglyok különleges bánásmódban részesüljenek. Ezután még három és fél hónapot töltött az ogulini börtönben; 1934 márciusában szabadlábra helyezték, és Kumrovecba, ikényszertartózkodási helyére toloncolták.

Kijátszva a rendőri felügyeletet, B. távozik Kumrovecből, felveszi a kapcsolatot a párttal, és értesül a JKP KB-nek arról a döntéséről, hogy külföldre kell távoznia. Elutazásáig segíti munkájában a JKP Zágrábi Helyi Bizottságát, valamint a JKP Horvátországi és Szlavóniai Tartományi Bizottságát, ellátogat Horvát Zagorje és a Bjelovari körzet falvaiba, s ily módon közvetlen hírforrásból értesül a falvaikban uralkodó álláspontokról. Habár ismerte a parasztok és proletárok életkörülményeinek nyomorúságát, meglepődve észlelte az általános válságnak a lakosság minden dolgozó rétegére ránehezedő súlyos tüneteit. Látta, hogy mennyire mélyülnek el a forradalmi társadalmi átalakulás szükségességének indítékai, miközben a párt széthúzó vezetősége miatt ismét elszigetelődik, s az üres forradalmi frázisok és az opportunizmus között vész el. Erről jelentést írt a JKP Központi Bizottságának, amikor 1934 júliusában Bécsbe érkezett, külön elemzést adva a horvátországi és szlavóniai helyzetről. Ugyanakkor kooptálták a JKP KB Politikai Irodájába is; ezt az év végén a JKP IV. országos értekezlete is megerősítette (1934 decemberében).

Bécsben B. felvette a Tito álnevet, és a későbbiek során ez hozzátartozik azonosságához. A valóságnak éleslátó és nem dogmatikus felméré-

sén nyugvó titói jelentések értékesek voltak az országgal csak laza és csak közvetett kapcsolatot fenntartó pártvezetőség számára. Mivel hiányzott a határozott elképzelése a pártban és az országban uralkodó helyzetről, a JKP Központi Bizottságának nem volt sem támaszpontja, sem megfelelő elképzelése a tömegek hatékony mozgósítását illetően.

A nacionalizmus németországi győzelme és a jugoszláviai jobboldali erők fasiszta befolyásolásának erősödése után a húszas évek végén és a harmincas évek elején elfojtott antifasiszta irányzat ismét föléled a párt-szervezetekben mint politikai munkájuk immanens tartozéka és a társadalom haladó törekvéseinek megnyilvánulása. Ez adott értelmet a JKP politikai együttműködésének a demokratikus polgári erőkkel, noha a kommunista kritika akkoriban radikálisabb és következetesebb, mert a faszizmus agresszív természetének szociális hátterét is felismeri.

A szeparatista, illetve egyeduralmi céljaik miatt egymással szemben álló jugoszláviai fasiszta irányzatok erői a társadalom legreakciósabb elemeit tömörítették maguk köré, ezért az ellenük vívott harc Jugoszlávia népeinek leglényegesebb létérdekein alapult. Ezeket az országban, a nagyvilágban és a Kominternben megnyilvánuló új törekvéseket, mint saját politikáját, majd a IV. országos értekezleten önti formába a JKP. A JKP KB azt a feladatot adta Titónak, hogy a horvátországi és a szlovéniai tartományi bizottságoknak nyújtson segítséget az értekezlet előkészítésében, és hogy szilárdítsa meg a párttagok megingott bizalmát a külföldön tartózkodó vezetők iránt. 1934. augusztus végén az országba visszatérve Tito ezen a téren kiváló munkatársakra talált a forradalmárok, a diktatúra megtorló intézkedései és a kiéleződött társadalmi válság körülményei között kinőtt új nemzedékében; ennek a nemzedéknek kimagasló képviselője volt Edvard Kardelj.

Ösztől kezdve Tito ismét Bécsben, a JKP Központi Bizottságában dolgozik. A társadalomban végbemenő új mozgásokat elemezve arra az alapvető felismerésre jut, hogy a kommunisták képesek és kötelesek a haladó nemzeti felszabadító és szociális harc élére állni, „de nem a tömegen kívül, hanem azon belül... Nem szabad különféle ábrándokban ringatnunk magunkat, hogy majd maguk az események eleve a mi javunkra dolgoznak...” A pártvezetőségben Tito világos és magvas gondolata mind gyakrabban válik elkerülhetetlenné, amikor a programszerű utasításokat és határozatokat fogalmazzák meg.

A KB határozata alapján Tito 1935. február közepén Moszkvába megy, és ott a Kominternben a JKP képviselőjének tagjaként a Balkáni Titkárságon dolgozik. Küldöttként, illetve a JKP küldöttségének titkáráként részt vesz a Komintern VII. kongresszusának munkájában (1935. VII. 25.—1935. VIII. 21.). Abban az időszakban a Valter fedőnevet használja.

Másfél éven át dolgozva a Kominternben Tito fölöttébb értékes politikai tapasztalatokat szerzett. A Népfrontban való széles körű demokratikus tömörülés politikájának időszaka volt ez, amelyet a Komintern VII. kongresszusa körvonalazott meg válaszként a mind erőszakosabban fel-

lépő fasizmusra. Tito fokozottan közreműködött a JKP új politikájának előkészítésében, azzal a céllal, hogy a párt a társadalmi és politikai élet középpontjába kerüljön. Ennek a politikának a végrehajtására kiszemelt káderek kérdését vizsgálva, a JKP KB Politikai Irodája 1935. november elején Bécsben úgy döntött, hogy Titót, mint Horvátország képviselőjét ismét kooptálja a JKP Honi Bizottságának Irodájába (az országban levő pártvezetőségbe).

Tito azonban csak egy év múlva jutott haza, amikor a viszonyok már megváltoztak: az 1935 nyara óta a népfrontpolitika szellemében fellendült pártmunka a kommunisták tömeges letartóztatása miatt úgyszólván megbénult, és a JKP tagjainak és szimpatizánsainak az emigrációban levő KB iránti bizalmatlansága ismét kiéleződött. Ebben a helyzetben tartották meg 1936. augusztus végén Moszkvában a JKP vezetői aktívájának tanácskozását, és ezen bírálóan mérték fel a vezetőségben és a mozgalomban fennálló helyzetet. Úgy határoztak, hogy a KB térjen haza, Titót pedig megbízták, hogy teremtsen meg erre az előfeltételeket.

Tito 1936 decemberében érkezik Jugoszláviába, és forradalmár egyéniségét fokozottan kifejezésre juttató tevékenységet fejt ki. Tito felfogta Jugoszlávia egészen zavaros nemzeti és osztályszerkezetét, valamint azt a bonyolultságot, amely a polgári politika számára a társadalmi válság megoldásában leküzdhetetlen akadályt képezett. A sajátos munkaformákat szorgalmazta minden egyes országrészben, és a jugoszláv együvé tartozás eszméjét a népek lényeges érdekeinek megfelelő programmal telítette. Noha az alapvető irányvonalat a népfrontpolitika általános elvei keretében a Komintern határozta meg, hamarosan kiderült, hogy ez nem valósítható meg eredményesen a társadalmi sajátságok eredeti elemzése és az ennek alapján megtervezett politika nélkül.

Tito hazatérése idején a jugoszláv társadalmi valóságban lehetőségek nyíltak, hogy a párt határozottabb és eredményesebb politikai akciót indítson, de a lehetőségek kihasználásának módozatait még fel kellett deríteni, mert a szociális és politikai válság kedvezően hatott a polgári pártok mozgósítására is. A kormányellenes polgári ellenzék, bár nem volt egységes, az általános érdekek és a demokratizálás követelése jegyében lépett fel.

Tito felmérése szerint azonban a jugoszláviai viszonyok között nem felel meg a pártok koalíciójának sémája, mert ezek polgári, „paraszti” és szociáldemokrata vezetőségei mindig is kommunistaellenesek voltak, viszont híveik körében rendszerint megértésre talált a Kommunista Párt.

A párt tevékenységét Tito a párt és a mozgalom szervezeti megszilárdítása felé irányította, valamint a legszélesebb demokratikus összefogás felé, hogy a párt új szövetségeket szerezhesen. Az volt a véleménye, hogy ezáltal válik lehetővé a párt kapcsolata a tömegekkel. Az alapvető feladat mellett, vagyis hogy a forradalmi célok elérése végett Jugoszlávia munkásosztályának egységét kell mindenekelőtt megteremteni. Tito arra hívja fel a figyelmet, hogy a parasztság még elhanyagolt, de potenciálisan a legfontosabb szövetséges. Ugyanakkor igyekszik szorosabban

kötni a párthoz és összehangolni a nem éppen homogén baloldali értelmiséget.

Titót alkotó mivoltában megihleti Marx és Lenin elképzelése a párt-ról, mint olyan osztály- és nemzeti tényezőről, amely forradalmi változásokra képes mozgósítani a társadalmat. Ezért a párt szervezeti és politikai megerősítése, illetve nemzeti politikai erővé való felfejlesztése Tito legfőbb törekvése. Ebben a törekvésében Tito legfontosabb ténykedése: Szlovénia és Horvátország nemzeti kommunista pártjának megalakítása. A Szlovén KP 1937 áprilisában tartott alakuló kongresszusát Kardelj készítette elő, a Horvát KP 1937 augusztusi alakuló kongresszusát pedig maga Tito. Ez döntő módon előmozdította a JKP erősödését, és lehetővé tette a kommunistáknak, hogy még eredményesebben vezessék saját népüket, választ keresve a lényeges nemzeti, szociális, politikai és gazdasági kérdésekre.

A nemzeti pártok megalakításáról a JKP 1937 áprilisában tartott országos értekezlete döntött, mégpedig annak az új koncepciónak az értelmében, melyet a JKP KB Splitben 1935 júniusában tartott teljes ülésén és a JKP vezetői aktívájának Moszkvában 1936 augusztusában tartott tanácskozásán fogadtak el a nemzeti kérdésnek Jugoszláviában való megoldására. Mivel — a Komintern politikája következtében — tíz éven át tagadták Jugoszláviát, mint versailles-i tákolmányt, de föderatív jelleggel demokratikusan alakított Jugoszlávián belül keresték a megoldást. Levél Szerbiához című írása óta (1936 novembere) Tito állandóan tovább tökéletesítette az összes jugoszláviai nemzet és nemzetiség egyenjóságának eszméjét.

Ugyanebben az időszakban Tito megteremtette az alapot a JKISZ gyökeres átszervezésére is. Megszervezte a jugoszláviai önkénteseket Spanyolországba a köztársaságiak megsegítésére. Munkával, nem pedig tisztségeivel szerzett magának nevet, mint a mozgalom legerőteljesebb személyisége, és tagadhatatlan tekintélyre tett szert, maga köré tömörítve az ifjú forradalmárokat Jugoszlávia minden vidékéről.

A megerősödött párt mind fokozottabb tevékenysége közepette 1937 augusztusában a párt felbomlasztásával fenyegető váratlan nehézségekkel találta magát szemben Tito. A szovjetunióbeli nagy letartóztatások hulláma kiterjedt a Kominternben dolgozó külföldi kommunistákra is, viszont a nemzetközi kommunista mozgalomnak nem volt módjában tekintést nyerni ennek okaiba és méreteibe. Jugoszláviai kommunista vezetők is áldozatul estek. A Kominternben már azt latolgatták, hogy feloszlatják a Jugoszláv Kommunista Pártot. A JKP KB Politikai Irodájának Párizsban tartózkodó tagjai, a Komintern bizalmatlanságával szembe találva magukat, meghívták Titót, aki augusztus 17-én érkezett oda. Amikor a Komintern utasítására hamarosan visszarendelték őket, a szűkebb vezetőség tagjai közül egyedül Tito maradt Párizsban. Tito akkor lényegében átvette a párt vezetését, és arról a kivételes tehetségéről tett tanúbizonyságot, hogy válságos helyzetekben teljes erejét latba tudta vetni: eredményesen irányította a párt tevékenységét, harcolva a fenn-

maradásáért és megerősödéséért olyan időkben, amikor e tevékenység sorsdöntő volt Jugoszlávia népei számára.

Párizsból Tito irányt ad az országban működő mozgalomnak: a szakszervezeti mozgalom megszilárdítását és egységét szorgalmazza, főleg a JMESZ kongresszusának előkészítésével összefüggésben, kapcsolatot tart fenn az országban dolgozó káderekkel, helyzetfelmérő elemzéseket ír és utasításokat küld, munkálkodik a párt eredményesebb működését elősegítő legális politikai formák kialakításán (Dolgozó Nép Pártja), igyekszik megszüntetni a Sremska Mitrovica-i börtönben raboskodó kommunisták közötti frakciós összeütközéseket, és gondját viseli a Spanyolországban harcoló jugoszláv önkénteseknek.

Ugyanakkor munkájára gátlólag hatottak az emigráns káderek körében felújult frakciós harcok, ezek az emberek mindenféle ármánykodással, a pártot megkerülve igyekeztek maguknak vezető tisztségeket szerezni a Kominternről, viszont Titónak a JKP munkájáról a Kominternhez intézett jelentései és a pártban uralkodó tarthatatlan helyzet tisztázására irányuló követelései válasz nélkül maradtak. 1938 márciusában, miután Ausztriát hozzácsatolták a harmadik birodalomhoz, és ezáltal Jugoszláviát közvetlen fasiszta veszély fenyegette, Tito a JKP KB nevében megírta A békéért, a függetlenségért és a szabadságért című nevezetes kiáltványát, és ebben felhívta a figyelmet a Jugoszlávia népeinek függetlenségét és létét fenyegető veszélyre, és összefogásra szólítva fel a fasiszta hódítók ellen, Jugoszlávia minden népének sorsközösségét hangsúlyozta.

Március végén érkezett Zágrábba Tito, és már 1938 áprilisában megtartotta a Szlovén KP rendkívüli értekezletét a faszizmus elleni fokozott mozgósítás jegyében. Május elején a Lisca-hegyen Tito hazai káderekből megalakította a JKP Ideiglenes Vezetőségét. Ekkor számos helyen alakultak új vezetőségek, és megszilárdultak a szervezetek, a legális tevékenység új formáit keresve. Május közepén Zágrábban, Tito kezdeményezésére, a Munkáspárt kezdeményező bizottságainak az egész országból összegyűlt tagjaival tanácskozást tartottak, és ezen megválasztották az MP központi vezetőségét. Tito járja az országot, segít a szervezeteknek, figyelmeztet arra, hogy tiszteletben kell tartani a minden egyes helyzetben adódó sajátosságokat, küzd a dogmatikus magatartás ellen, eszmeileg és politikailag átgondolt forradalmi tevékenységet követel meg.

A Komintern meghívására 1938. június végén Tito Párizsba megy, s ott két hónapon át vár a szovjet beutazási engedélyre. 1938. augusztus végétől Moszkvában tartózkodik. Jelentéseket és elemzéseket ír a JKP tevékenységéről, rámutatva a pártnak a tömegekben való gyökerezettségére és a hazánkban fennálló problémákra. Állandóan szorgalmazta, hogy mielőbb kerüljön megvitatásra mindaz, amit a Komintern a JKP-ben problematikusnak tart, és ami miatt fel akarja oszlatni.

A párt sorsa és saját sorsa bizonytalanságának légkörében Tito magabiztosan és derűlátóan küldi az országba az utasításokat arra vonatkozólag, hogy a képviselőházi választások során a párt a nyilvánosság előtt

minél jobban érvényesüljön mint önálló politikai tényező. Kitartóan magyarázza a Kominternek, milyen sokszorosan fontosak ezek a választások, és a pártnak részt kell vennie rajtuk, s neki is az országban kell lennie éppen akkor, mert egyes vezetőségeknek nincs kellő tapasztalatuk arra, hogy kihasználjanak minden újonnan felmerült lehetőséget a párt hatékonyabb tevékenységére.

1939. január elején a Komintern Végrehajtó Bizottsága jóváhagyta Tito intézkedéseit, és beleegyezett, hogy a JKP általa alakított Ideiglenes Vezetősége legyen ezentúl a JKP Központi Bizottsága Tito vezetésével. Január vége felé Tito elutazik Moszkvából. Februárban és március elején Párizsban az emigrációban élő jugoszláv kommunisták közötti viszonyt rendezi, és a párizsi frakciós csoport tevékenységét tisztázza. Az országba való megérkezése után nyomban megszervezi a JKP Ideiglenes Vezetőségének ülését (Bohinj, március 15.), amelyen az átalakul a JKP Központi Bizottságává, és ennek sajtószervét, a Proletert 1940 januárjától kezdve az országban nyomják.

A párt aránylag rövid idő alatt kiszélesíti és megszilárdítja szervezeteit, a társadalomban pedig egyre nagyobb befolyásra tesz szert. Tito arra törekszik, hogy a párt minden egyes nemzeti környezetben juttassa kifejezésre a sajátos osztály- és nemzeti érdekeket, kiállva egyszersmind a jugoszláv közösség érdekeiért is. Ebben a szellemben zajlott le 1939. VI. 9-én és 10-én a Ljubljana melletti Tacenban a pártvezetői aktív országos tanácskozása.

A Cvetković—Maček kiegyezés előestjén, a II. világháború kitörése előtt Tito Párizson át indul Moszkvába, és szeptember 2-án érkezik meg. A Komintern VB Titkársága teljes egészében jóváhagyta intézkedéseit, és november vége felé Isztambulon át utazik vissza az országba, de a személyi okmányok körüli bonyodalmak miatt csak 1940. III. 15-én érkezik meg a KB székhelyére, Zágrábba. Jugoszláviában a helyzet még feszültebb volt, mint elutazása előtt, s ez is azt bizonyította, hogy előrelátása minden tekintetben helyes volt. A HPP kiegyezése a kormányzattal a hatalom megosztásáról, mint a horvát nemzeti kérdés polgári megoldása, a burzsoáziát sem elégítette ki, noha az is részese volt az egyezménynek, s ily módon a nemzeti kérdés továbbra is megoldatlan maradt.

A gazdasági helyzet nagymértékben romlott, a város és a falu dolgozó rétegeire nehezedő nyomás mind súlyosabb volt. A Cvetković—Maček kormányzat fokozta a munkásmozgalom elleni megtorló intézkedéseiket, igyekezték megakadályozni minden tevékenységet. 1940 tavaszáig Jugoszlávia fasiszta bekerítése befejeződött, és egyre határozottabban követelték csatlakozását a fasiszta hatalmakhoz. Jugoszlávia népeinek létét veszély fenyegette, mert a kormányzat belül továbbra is megtorlással élt, kívül pedig engedett a fasiszta nyomásnak.

Tito felmérése szerint nemcsak a kormányzat heveny válságáról van szó, hanem a polgári rendszer válságáról, mert a jugoszláv térségben a burzsoázia lejárta magát, és kimerült, még mielőtt teljesítette volna

történelmi feladatait. Úgy értékelte, hogy a forradalom a párt további tevékenységének legfőbb fokmérője. A döntő történelmi pillanat megállapításakor a legfontosabb társadalmi problémák konkrét elemzéséből indult ki, főleg a munkásosztály és a parasztság helyzetéből, a nemzeti kérdésemből, a katonaságban uralkodó álláspontokból és az ország nemzetközi helyzetéből. Ehhez a politikához megvolt a forradalmi megoldás teljes és részletes tervezete, ez hosszú előkészítés eredményeként született meg. Tito összeütközésbe került a forradalmi megoldás hatékonyságában és átgondoltságában kételkedő baloldali erővel is.

Tito szervezetileg és ideológiailag erősítette a pártot, arra törekedve, hogy szilárdan egységes legyen és hatást gyakoroljon a nép minél szélesebb rétegeire. Személyesen irányította a Zágrábban 1940. X. 19. és 23. között az egész országból való 110 részvevővel (azaz 101 küldöttel) megtartott V. országos értekezlet előkészületeit. Az értekezlet — a szovjet—német paktum ellenére — a fasiszmust nyilvánította a legnagyobb veszélynek, s elkészítve a stratégiai forradalmi programot, meghatározta a közeledő döntő harcra való felkészülés közvetlen tennivalóit. Az V. értekezlet küldöttei és a JKP vezetősége magáévá tette Tito eltökéltségét és derűlátását.

Az értekezlet Központi Bizottságot, Josip Broz Tito személyében pedig főtitkárt választott a JKP élére. Tito értékelése alapján, mely szerint az országot a fasiszták fegyveres támadásának közvetlen veszélye fenyegeti, a JKP az V. értekezleten megerősítette eltökéltségét, hogy kiáll a függetlenség védelmében, mert nézete szerint a függetlenségnek megvolt a lehetősége kelendő demokratikus társadalmi átalakulás, illetve az országban fennálló szociális, és nemzeti ellentétek rendezése esetén. A párt ebből az elvből indult ki, hogy a védelemnek az a legfőbb tényezője, hogy Jugoszlávia alapvető társadalmi rétegei és valamennyi népe kész az ország szabadságának és függetlenségének megvédésére. 1941. március közepén, amikor a jugoszláv királyi kormány a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásról szóló jegyzőkönyv aláírására készült, Tito elítéli a rendszer kapituláns és áruló politikáját, Jugoszlávia népeit pedig a „népellenes kormány” megdöntésére és a fasiszta hatalmaktól való megvédésére hívja fel.

Nagy jelentőséget tulajdonítva a március 27-i eseményeknek, Tito Zágrábból Belgrádba utazik, összejövetelt tart a JKP KB tagjaival és a JKP szerbiai vezetőinek aktívájával. Az összejövetelen meghatározták a kommunisták közvetlen feladatait: szilárdítani az ország védelmét, eleget tenni a mozgósítási parancsoknak és a frontra menni, küzdeni az ellenállás harci szelleméért, az ötödik hadoszlop és az árulás ellen, a kapituláció ellen. Az új helyzet elemzése alapján Tito március 30-án megfogalmazza a JKP KB kiáltványát, és ebben felmérte Jugoszlávia akkori helyzetét, követelve a kormánytól, tegyen eleget a nép követeléseinek, mert csak így módon lehet megteremteni az ország védelmének előfeltételeit.

Abban a sorsfordulatos időszakban, amikor a fasiszta támadás első

napjaiban a jugoszláv katonaság és az állam minden arcvonalon felbomlott, amikor a német csapatok bevonultak Zágrádba, az usztasák pedig kikiáltották az úgynevezett Független Horvát Államot, Tito 1941. IV. 10-ére összehívta Zágrábban a JKP KB és HKP KB együttes ülését, és ezen elhatározták, hogy fegyveres ellenállást szerveznek a megszállók, usztasák és a megszálló többi segítőtársa ellen.

Az ülésen hangsúlyozták, hogy a kommunisták és a munkásosztály „a végső győzelemig kitart a hódítók elleni népi harc első soraiban”, és ebből a harcból születik majd meg egy „új világ”, és „Jugoszlávia összes népének valódi függetlenségén nyugodva jön létre majd a szabad testvéri közösség”. Akkor alakult meg a Katonai Bizottság is Tito vezetésével. A párt főtitkári tisztségének és a JKP KB mellett működő Katonai Bizottság elnöki tisztségének egyesítésével az az irányzat jutott kifejezésre, hogy a párt az ország függetlenségének megvédéséről és a demokratizálásról áthelyezi a súlyt a megszállók elleni fegyveres felszabadító harcra és a forradalmi átalakulásra. A Jugoszláv Királyság összeomlása az V. országos értekezlet alapvető értékeléseinek helyességét bizonyította. A JKP politikája ettől az értekezlettől kezdve egészen a háború első hónapjaiig folyamatosan szorgalmazza a fasiszta hódítók ellen és a jugoszláv társadalom forradalmi átalakításáért folyó harcot, mint annak a felismerésnek a megnyilvánulását, hogy bekövetkeztek a feltételek, amelyek között a pártnak vállalnia kell a történelmi felelősséget Jugoszlávia nemzeteiért és nemzetiségeiért, mert ezek nem nyugszanak és nem is nyugodhatnak bele a megszállásba. Ezért lesz a népfelszabadító harc — társadalmi-politikai tartalmánál és céljainál fogva — egyúttal szocialista forradalom is.

Rendkívül súlyos nemzetközi körülmények között — amikor a tengelyhatalmak katonai ereje tetőzött, csaknem egész Európát elárasztották, a Szovjetunió pedig még a háborús összeütközéseken kívül állt — Tito felismerte a felszabadító harc elindításának és levezetésének reális lehetőségeit. Tito és a JKP vezetősége biztos volt abban, hogy Németország megtámadja a Szovjetuniót, és hogy a Szovjetuniónak döntő hatása lesz a világösszeütközés végkifejletére. Ezen alapult a JKP-nak a felszabadító harcra vett irányvonala. Május elsejei kiáltványában a JKP KB kiemeli, hogy a JKP kitartóan harcol „a megszállók és hazai szolgáik ellen, a nemzeti gyűlölet szítása ellen, Jugoszlávia népeinek és a Balkán valamennyi népének testvériségéért, a dolgozó népek kizsákmányolása ellen, a jobb és boldogabb jövőért”.

Tito a megszállók és a hazai árulók elleni össznépi harcban látta az egyetlen kiutat abból a legnehezebb helyzetből, amelybe Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei jutottak. Felmérése szerint a megszállás okozta elviselhetetlen állapot kihat a „tömegek forradalmi erejének megérésére”, és hogy ez előnyös tényező a pártnak a fegyveres harcra való felkészítésében. Az összes társadalmi-politikai erők közül a JKP volt az egyetlen, amelyik tényleg nem ismerte el a megszállást és az ország feldarabolását. A JKP volt az egyetlen politikai erő, amely az áprilisi hadjárat után is

politikai harcot vívott, és az ország minden részében készítette elő a felkelést.

Tito kezdeményezésére 1941 májusának első napjaiban Zágrábban a JKP vezető káderei a felszabadító harc közvetlen politikai és szervezeti előkészületeiről tanácskoztak. A Jugoszláv Királyság felbomlásának okait kutatva, Tito megállapította, hogy a burzsoá rendszer tehetetlen, és lejáratta magát a nép előtt, hogy a régi rend erői megbuktak, tehát a vezető társadalmi erők történelmi váltásának lényeges előfeltételei bekövetkeztek, Tito azt követelte, hogy a megszállók elleni harc okvetlenül legyen egyszermind a nemzeti és szociális felszabadulásért való harc is. E politikai platform valóra váltását Tito a népi egység megteremtésében és abban látta, ha Jugoszlávia minden nemzetének és nemzetiségének legszélesebb rétegei részt vesznek a megszállók és segítőtársaik elleni harcban. Abból az álláspontból indult ki, hogy a népfelszabadító harc nem járhat sikerrel, ha a néptömegek nem bíznak abban, hogy a harc által az ország felszabadulásával egyidejűleg létrejön egy igazságosabb társadalmi rendszer is. Éppen ezért a JKP háborús politikai platformja a népfelszabadító és a forradalom céljainak szintézisében nyilvánult meg.

Ezen az alapon kezdődtek meg az előkészületek a fegyveres harcra: katonai bizottság alakul minden egyes pártvezetőség mellett, hozzáláttak a fegyverek begyűjtéséhez, harci és rohamcsoportok alakulnak. Zágrázból Tito 1941 második felében költözik Belgrádba, s innen irányítja az előkészületeket a fegyveres harcra. A Szovjetunió elleni német támadás hírére Tito ugyanazon a napon (1941. VI. 22-én) ülést tartott a JKP Politikai Bizottsága és Központi Bizottsága Belgrádban tartózkodó tagjainak részvételével.

Megállapította, hogy a Szovjetunió hadbalépésével a nemzetközi katonai és politikai helyzet gyökeresen megváltozott, és megvalósultak a legkedvezőbb nemzetközi feltételek a megszállók elleni fegyveres felszabadító harc megindítására. A felszabadító harc közvetlen megszervezése és a partizán katonai szervezet megalakítása lett a párt elsődleges feladata, és Tito minden erejét erre fordította. Június 27-én, amikor megalakult a Népfelszabadító Partizánosztagok Főparancsnoksága, Tito mint a JKP főtitkára, átveszi a főparancsnoki tisztséget is. Attól a pillanattól kezdve a fegyveres erőkre és a hadműveleteikre vonatkozó minden lényeges döntés Tito nevéhez fűződik.

Tito kezdeményezésére a JKP KB Politikai Irodája 1941. VII. 4-én történelmi döntést hoz a felkelés megindításáról. Az ülésen Tito kifejtette a fegyveres harcra vonatkozó koncepcióját: a népet partizánháborúval mint alapvető harci formával kell általános felkelésre mozgósítani. A koncepciót 1941 augusztusában dolgozta ki Tito. Megindokolva a partizánosztagok feladatait, azt emelte ki, hogy „az osztagoknak kell a népet lankadatlanul buzdítaniuk az ellenállásra, közben pedig szervezniük a népi felkeléseket” és „harci magként kell vezetniük a népi felkeléseket”.

Tito hadvezetési koncepciója szakítást jelent azzal a klasszikus felfo-

gással, amely szerint a partizánháború ott alkalmazandó, ahol az ellenség gépesítettésgébeli és számbeli fölénye miatt az ellenállók tehetetlenek, illetve, ahol a harc a fő frontot segíti. A fegyveres harc ama tényezőinek a fejlesztését szorgalmazta, amelyek a támadó szellemet és a partizánharcot az általános népi felkelés szintjére fokozzák fel, és ez majd idővel tartós össznépi felszabadító háborúvá növi ki magát. Az így felvázolt koncepció szerint a városokban és ipari központokon kívül nagy területek válnak a fegyveres harc színhelyévé. Tito 1941. augusztus 16-án Beigrádból Nyugat-Szerbia felszabadított részébe megy, és oda helyezték át a Jugoszláv Népfelszabadító Partizánosztályok Főparancsnokságát és a JKP KB főhadiszállását. Határozottan követelte, hogy a kommunistákat és a többi munkásmozgalmi aktivistát vonultassák be a partizánosztályokba.

Szem előtt tartva azt a körülményt, hogy a felszabadító háború valószínűleg hosszabb ideig tart, valamint hogy a felkelés partizánháború formáját ölti, Tito hangsúlyozta, hogy a parasztság az a tényező, amely vállalhatja a harc súlyát, és „megadhatja a mozgalomnak a kellő szélességet és a tömegtámogatást, amely nélkül a partizánháború lehetetlen volna és kudarca lenne ítéve”.

A felszabadító háborúban Tito stratégiájának az volt a fő jellegzetessége, hogy a harcot az egész ország térségében kell folytatni saját erőkre támaszkodva. Ezek szerint Jugoszláviát hadművelési területé kellett változtatni, hogy ott a többi csataterület párhuzamban folyjék a harc. A saját erőkre való támaszkodásról Tito 1941-ben a következőképpen fejtette ki álláspontját: „Ki hoz nekünk szabadságot, ha mi magunk nem harcolunk?” Ily módon az NFH nem szorítkozott az úgynevezett fő frontok megsegítésére (noha lényegében ezt a szerepet is betöltötte), sem arra, hogy kivárja, amíg majd a nagyhatalmak felszabadítják. Ez volt Tito koncepciója a népfelszabadító mozgalomnak mint önálló tényezőnek a kialakításáról a fasizmus leverésére létrehozott antifasiszta koalíció általános erőfeszítési keretében.

A háború egész ideje alatt Tito a nép politikai egységének a népfelszabadító mozgalom keretében való megteremtésére összpontosította figyelmét. A megszállók és az árulók részéről a nemzeti és vallási gyűlölet szításával, valamint az usztasák és csetnikiek testvérirtást előidéző terrorjával szemben Tito a testvériség és egység jelszavát hirdette meg, ez fejezte ki a Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei közötti új, egyenjogú viszonyt. Hangsúlyozva a háború antifasiszta jellegét és a Hitler-ellenes koalíció jelentőségét és szerepét Tito kitartóan igyekezett a népfelszabadító mozgalom platformján tömöríteni az összes hazafias csoportokat és a különféle polgári pártoknak azokat a híveit, akik kiálltak a megszállók ellen, illetve tartózkodóan viselkedtek. Am minden igyekezete ellenére sem került sor a polgári pártokkal való együttműködésre: csak egyes személyek csatlakoztak a népfelszabadító mozgalomhoz. A polgári vezető erők azt a nézetet hirdették, hogy a harc korai, várni kell a kedvezőbb feltételekre. Tito igyekezett tárgyalásokat folytatni a nézetek képviselői-

vel, két ízben tárgyalt D. Mihajloviótyal, hogy világosan megmutassa a népnek, ki akar harcolni a megszállók ellen, és ki ellenzi a harcot, ily módon leplezte le a felkelést ellenző polgári erők népámító jelszavait.

A felkelés indítása és fellobbanása idején Tito kitartóan harcolt a párt eszmei és politikai egységéért, valamint annak az elfogadott koncepciónak a következetes megvalósításáért, amely szerint a felkelésnek partizánháború formájában kell kibontakoznia. Összegezi a felkelők tapasztalatait, felfigyel a melléfogásokra, a kezdeti nehézségekre és a válságokra, reagál a káros irányzatokra, mindezt szem előtt tartva építi ki a harcstratégiát, és állandóan hangsúlyozza annak lényeges elveit — a támadást és a kezdeményezést. Felhívja a figyelmet a partizánháború elveivel ellentétben álló jelenségeknek, az úgynevezett felkelői frontvonalak létesítésének, a felszabadított terület mindenáron való megvédésének, a nagy egységek megalakítására tett túl korai kísérleteknek a kártékony voltára. A partizánszázadok, zászlóaljok és osztagok mint a legmegfelelőbb katonai szervezeti formák alakítását követeli.

A partizánosztagok első sikerei után Tito kialakítja a szabad területekre vonatkozó elképzelését: ezek lesznek a haditámaszpontok, és térségükben már kezdetben megalakulnak az új hatósági szervek. A Szerbia nyugati részében létrejött szabad területen hamarosan megalakult az Užicei Köztársaság; ennek a partizán köztársaságnak a Tito vezette népfelszabadító háború messzeható céljai elérése során kimunkált gyakorlata és eredményei igen jelentősek voltak a felszabadító háború és a forradalom továbbfejlődésére Jugoszláviában.

Az ország egyes részeiben különösen a népfelszabadító harc katonai szervezetének kialakításában szerzett tapasztalatok elemzése oéljából Tito kezdeményezésére Stolicében 1941. IX. 26-án tanácskozásra ültek össze a népfelszabadító mozgalom, nemzeti és tartományi vezetőségének képviselői. Főlöttrébb jelentősek a partizánhadsergeknek egységes parancsnokság (a Főparancsnokság nevét Legfelsőbb Parancsnokságra változtatták a tanácskozáson) vezetésével való erősítéséről és fejlesztéséről hozott határozatok. Úgyisintén elhatározták, hogy megalakítják az egyes országrészekben a nemzeti és tartományi főparancsnokságokat, s ez már akkor — az egész katonai vezetési rendszer kiépítésével egyetemben — körvonalazta a Jugoszlávia egyenrangú nemzeti és nemzetiségi közösségének jövőbeli föderatív berendezését. A tanácskozás során Tito továbbfejlesztette a már 1941 augusztusában kifejtett elképzelését a felkelés harci szerveiről, azáltal, hogy koncepciót dolgozott ki a népfelszabadító bizottságoknak a felszabadított területen való megalakításáról és feladatköréről.

1941 októberében és novemberében Tito a JKP KB és a Legfelsőbb Parancsnokság élén Užiceben tartózkodik, s onnan gyakorol hatást a népfelszabadító harc kibontakozására Jugoszlávia egész területén. Tito stratégiai elvei alapján indult meg 1941-ben a fegyveres felkelés az egész országban. Ez jellegében egységes mozgalom volt. Megnyilvánultak benne minden egyes országrész és tartomány történelmi, nemzeti, társadalmi-

gazdasági, földrajzi és egyéb sajátosságai, valamint a megszállási rendszer jellegzetes különbözősége Jugoszlávia egyes területein. 1941 őszén az egész Jugoszláv térségben harcoló partizánosztagok számos szabad területet hoztak létre, és új, népi hatalom alakult ki.

Erős megszálló seregek offenzíváival, mint a felkelésre való reagálással találva magát szembe, főleg Szerbiában (az I. ellenséges offenzívával), Tito új stratégiai megoldásokat és katonai szervezeti formákat talált. Egyszersmind fokozottan igyekezett fenntartani és kiterjeszteni a nép harci egységét, amelyet az ellenforradalmi erők a megszállóval karöltve igyekeztek szétfűzni. Az 1941 nyarán és őszén vívott harcok tapasztalatai szerint bebizonyosodott, hogy a partizánosztagok mint területi egységek nem képesek eredményesen szembeszállni a megszállók offenzívájával, hanem hadműveleti, mozgó katonai egységeket kell szervezniük. Az I. proletárbrigád miatt az első ilyen jellegű hadműveleti egység megalakításával megkezdődött a népfelszabadító haderők minőségileg új szervezetének kialakítása. Valamivel később Tito a népfelszabadító proletár- és rohambrigádok státútumával meghatározza a proletárbrigádok és valamennyi többi brigád jellegét, összetételét és feladatkörét.

Užicéből a Sandžakba való visszavonulása után Tito 1941 végén a JKP KB és a Legfelsőbb Parancsnokság tagjaival Kelet-Boszniába tér át, s ott az I. proletárbrigád bevetésével konszolidálta a felkelést, és megakadályozta a csetnikiek árulása és a német—usztasa offenzíva miatt ingadozó felkelők tömegeinek forrongását és szétszóródását (a II. ellenséges offenzíva idején). Abban a törekvésben, hogy minél nagyobb tömeget mozgósítson fegyveres harcra, Tito 1941 januárjában parancsot ad a Népfelszabadító és Onkéntes Hadsereg egységeinek megalakítására.

Foćában, ahol 1941. I. 25-étől V. 10-éig volt a JKP KB és a Legfelsőbb Parancsnokság főhadiszállása, Tito szerteágazó tevékenységet folytat, mindenekelőtt pedig a politikai és katonai stratégiát igyekszik hozzáigazítani a körülményekhez, mert a népfelszabadító mozgalom ellen egyre fokozottabban fognak össze a hazai burzsoázia itthon és külföldön tartózkodó erői.

A brit kormány támogatását élvező és az antifasiszta koalíció vezető hatalmaival diplomáciai viszonyban levő jugoszláv emigráns kormány úgy igyekszik feltüntetni, mintha a megszállóval egyre szélesebben és szervezettebben együttműködő D. Mihailović volna a jugoszláv ellenállási mozgalom egyetlen vezére, a népfelszabadító mozgalom pedig csak „kommunista dolog”. Ebben a helyzetben a Komintern sem fogadta el a mozgalom értékelését D. Mihailovićról és a jugoszláv emigráns kormányról.

A népfelszabadító mozgalom vezetőségének álláspontja szerint a jugoszláv emigráns kormány és az összes többi polgári politikai párt továbbra is elítélendő, mert a kollaboránsok frontjához tartozik. Tito ugyanakkor erélyesen reagált az osztályradikalizmus szektás eltévelygéseire (az úgynevezett baloldali hibákra), valójában arra, hogy egyes párt-

vezetőségek letértek a JKP vonaláról, és ez — az ő figyelmeztetése szerint — bomlasztotta a néptömegek egységét, és polgárháborúval fenyegetett. Igen bonyolult belső és nemzetközi körülmények közepette Titónak döntő szerepe volt a népfelszabadító harc, mint a forradalom formája céljainak és jellegének a meghatározásában.

Nézeteit és álláspontjait 1942 áprilisában A Jugoszláv Kommunista Párt és kiki a megszállók szövetségei, továbbá A népfelszabadító harc és pártunk szervezeti kérdései című cikkeiben fejtette ki.

A népfelszabadító harc gyakorlata 1942-ben bebizonyította, mennyire bevált Titónak a szakadatlan támadásokra, a frontális harc elkerülésére és a mozgékony hadművelési alakulatok, brigádok létesítésére való irányvétele, mert ezek manőverezhettek, kezükben tarthatták a kezdeményezést, szabad területeket teremtettek, és ki is szélesíthették őket. Az addigi tapasztalatok alapján Tito megfogalmazta a következő stratégiai elvet: „Egy-egy terület elvesztése számunkra azt kell hogy jelentse, hogy ugyanakkor új, még nagyobb és fontosabb területet szerzünk meg.” Ennek az elvnek az alkalmazása által a katonai és politikai káderek azzal biztatták magukat, hogy a szabad terület feladása nem jelent csatavesztést vagy vereséget.

Miután a megszállók és az árulók offenzívát indítottak a Foča központú szabad terület ellen (III. ellenséges offenzíva) Tito 1942. május végén elhatározta, hogy közvetlenül a Legfelsőbb Parancsnokság alá tartozó proletár- és rohambrigádok egy csoportjával Bosanska Krajina-ba vonul, mert a népfelszabadító harc akkor ott felfelé ívelőben volt, és a legjobb kilátások nyíltak a partizánsereg tömegesítésére, valamint a szabad terület kiterjesztésére. Az 1942 nyarán és őszén lejátszódott események igazolták stratégiai irányvételének helyességét. A Tito közvetlen parancsnoksága alatt harcoló proletár- és rohambrigádok a boszniai (krajišnici) és horvát brigádokkal és partizánosztagokkal vállalva hat hónapon át vívott harcok során számos ellenséges egységet szétverték, és alapjaiban megingatták a megszállási rendszert, főleg a Független Horvát Államot. 1942 vége felé nagy szabad terület jött létre, az úgynevezett Biháci Köztársaság, illetve „Tito állama”, ahogy a német megszállók nevezték. Abban az időszakban is Tito a néphatalom továbbfejlesztésére fordította a legnagyobb figyelmet, magyarázva a népbizottságoknak 1942-ben a Szeptemberi előírásokban foglalt jelentőségét és jellegét, hangsúlyozza, hogy a régi hatalmi formáknak befellegzett, és hogy a felkelés által létrehozott jelenlegi forma az a mag, amelyből majd az új hatalom kisarjad.

Az 1942 második felében elért hadi sikerek és a népfelszabadító mozgalom állandó terebélyesedése után, tekintve a szövetséges haderők észak-afrikai partraszállását és győzelmeit, Tito úgy vélte, hogy már akkor (1942 őszén) meg kell kezdeni a csatát a stratégiai fordulatért a jugoszláv hadszíntéren. E célból 1942 novemberében az első hadosztályok és hadtestek megalakítása mellett dönt, úgy mérve fel, hogy a Népfelszabadító Hadsereg (Jugoszláv Néphadsereg) megteremtése a felkelés

legjelentékenyebb sikere, mert olyan erővé fejlődött fel, amely képes kiharcolni a végleges fordulatot a jugoszláv hadszíntéren. Abban az időben külön figyelmet szentel a már tömegessé vált ifjúsági és nőszervezeteknek; egyebek között részt vesz az ANF értekezletén Bosanski Petrovacon, valamint az USAOJ I. kongresszusán Bihaćban.

A legfelsőbb néphatalmi szerv megalakításának szükségességét tartva szem előtt Tito kezdeményezésére megalakul az AVNOJ (Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács). Az a szándék azonban, hogy e szerv Bihaćban 1942. XI. 26-án és 27-én megtartott első ülészakán megalakuljon a hatalom legfelsőbb végrehajtó szerve — a Jugoszláv Felszabadító Népbizottság — nem talált megértésre a Kominternnél, mert az úgy vélte, hogy ezt majd csak az ország felszabadulása után döntenek el. Az antifasiszta koalíció vezető erői közötti viszonyra való tekintettel Tito ekkor elállt a Népbizottság megalakításától, azzal indokolva ezt az AVNOJ ülésén, hogy a nemzetközi viszonyok és a körülmények nem engedik meg. Nem állt el azonban a jugoszláv emigráns kormány kérdésének felvetésétől, határozottan leszögezve álláspontját, hogy ez a kormány áruló, mert elfogadta az országban levő exponenseinek együttműködését a megszállóval, hogy majd a háború befejezése után felújíthassa a burzsoá rendszert. Az AVNOJ akkor Végrehajtó Bizottságot választott, hogy „ez törődjön a társadalmi élet minden kérdésével, valamint a hadszíntérrel is”.

1942 decemberében Tito cikket írt A nemzeti kérdés a népfelszabadító harc megvilágításában címmel, s ebben feldolgozta a nemzeti kérdés lényegét, illetve a nemzeti kérdés és a népfelszabadító harc kölcsönös függőségét. „A népfelszabadító harc kifejezés” — írta Tito — „nem lenne más, mint frázis, sőt ámitás, ha az általános jugoszláv értelmezésen kívül nem volna külön minden egyes nép számára nemzeti értelmezése is, vagyis ha... nem azt tartalmazná, hogy valóban Jugoszlávia minden népének szabadságot, egyenjogúságot és testvériséget hoz.”

A népfelszabadító háború során bebizonyosodott, milyen messzeható jelentősége volt Tito ama kezdeményezésének, hogy Szlovéniában és Horvátországban a háború előtt, Macedóniában pedig 1943 márciusában alakuljon meg a nemzeti jellegű pártszervezet. A katonai szervezet és a hadászat kiépítésével párhuzamosan Tito gondoskodott arról, hogy a katonai és politikai kádereket valamennyi nemzeti környezetből neveljék ki.

Álláspontja és a JKP gyakorlata a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságának, mint az együvé tartozás nélkülözhetetlen előfeltételének megvalósítása — ez Tito eredeti elképzelése a nemzeti kérdés megoldására. Ugyanakkor Az első és legfontosabb feladat: harc a megszállók ellen című cikkében elemzi és magyarázza a burzsoá erők kollaborálásának osztályjellegű tartalmát, megállapítva, hogy „hazánkban a fasiszta hódítók szétzúzása egyet jelent a hazaáruló urak és népellenes terveik szétzúzásával”. 1943 januárjának közepén Tito és Ivan Ribar, az AVNOJ elnöke azonos szövegű jegyzéket intézett az antifa-

siszta koalíció vezető hatalmaival, kifejtve benne, hogy a csetnikek a megszálló szolgálatában állnak, és nyíltan vádolva a londoni jugoszláv emigránskormányt, hogy ebben közvetve ő is bűnrészes. Ez volt az első hivatalos okmány, amelyet Tito kezdeményezésére a szövetséges kormányoknak küldtek.

1942 vége felé Tito azt tervezte, hogy a Legfelsőbb Parancsnokság kötelékébe tartozó hadosztályok egy csoportja hadműveleteinek súlypontját áthelyezi az ország délkeleti és keleti részébe, hogy ott megerősítse a népfelszabadító mozgalmat. A keleti irányú támadás előkészületei közepette, 1943. I. 20-án a német—olasz erők, a Független Horvát Állam alakulataival és a csetnikekkel együtt megkezdik a Weiss hadműveletet, az eladdig legnagyobb offenzívát (negyedik ellenséges offenzíva).

Tito az elindított ellenséges offenzíva következtében beállott helyzet-höz alkalmazkodva határozott, de nem mondott le arról az elképzelés-ről, hogy az offenzíva hatókörén kívül levő hadosztálycsoport ütőere-jének súlypontját Hercegovina, Crna Gora, Dél-Szerbia és esetleg Ma-cedónia felé helyezze át. Közvetlen parancsnoksága alatt a hadosztály-csoport ellentámadást hajtott végre a Rama és Neretva völgye irányában, s ott drámai küzdelem folyt a sebesültek megmentéséért.

A gyűrűből való kitöréssel, a Neretván való átkeléssel és a csetnikek leverésével a JNFH egységei az egyik legfontosabb győzelmet aratták a népfelszabadító harcban. Ezután a német Legfelsőbb Parancsnokság 1943. V. 15-én a Sandžak és Crna Gora térségében még nagyobb of-fenzívát indított a JNFH hadosztálycsoportja ellen, ez volt a Schwartz hadművelet (ötödik ellenséges offenzíva). Az offenzíva során, amelyet különben sutjeskai csatának is neveznek, Tito parancsnoksága alatt, leír-hatatlanul nehéz körülmények között, amikor maga is megsebesült, a JNFH egységei kitörték a zárógyűrűből, ily módon is újfent bizonyítva szerveztségük és hadművészetük értékszintjét és hatékonyságát, minde-nekfölött pedig nagyfokú politikai tudatukat és harci erkölcsüket. Ez-után Tito a hadosztálycsoportot Bosznia keleti részének felszabadítására vetette be.

A Vörös Hadseregnek a sztálingrádi csata után elindított offenzí-vája nyomán a szovjet—német hadszíntéren bekövetkezett nagy változá-sok alapján, Tito arra következtetett, hogy Olaszország rövidesen leteszi a fegyvert, ennél fogva az olaszok által megszállt területekre kell áthe-lyezni a JNFH hadműveleti tevékenységét.

Abban az időben különösen jelentős volt a népfelszabadító harc kiter-jesztése a tengerre. Erre nagy figyelmet fordított Tito; parancsára már 1942 végén és 1943 elején megalakultak az első tengerészeti egységek. A mozgalom Olaszország fegyverletétele kapcsán elért sikerei — az olasz megszálló seregek lefegyverzése, az ország tetemes részének felszabadu-lása, a JNFH és a haditengerészet új egységeinek megalakítása, valamint az Olaszországban állomásozó szövetséges haderőkkel való kapcsolat megteremtése — ékesen bizonyították, milyen helyesen intézkedett Tito, amikor a nyugati és délnyugati vidékekre irányította a Jugoszláv Nép-

felszabadító hadsereg erőit. Az antifasiszta koalíció vezető hatalmainak teheráni értekezletén a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereget szövetséges haderőinek ismerték el.

A népfelszabadító mozgalom hazai földön való fejlesztése mellett, Tito a szomszéd országok antifasiszta és felszabadító mozgalmaival való együttműködést is szorgalmazza. Közvetve és közvetlenül sugallja a fegyveres harc megindítását minden balkán országban, és utasítja a jugoszláv népfelszabadító mozgalom vezetőségeit és katonai parancsnokságait, hogy segítsék ezt a harcot.

Az albániai mozgalommal, később pedig más országok mozgalmával is egyre szorosabb volt az együttműködés. A JNFH kötelékében Tito utasítására alakulnak meg a más nemzetiségűek, többnyire a szomszéd népek katonai egységei. Ez főleg Olaszország fegyverletétele után öltött nagyobb méreteket, amikor az olasz antifasiszták nagy számban csatlakoztak a népfelszabadító mozgalomhoz.

Tito 1943. november elején az AVNOJ II. ülészakának összehívását kezdeményezte, mert felmérése szerint, ezt a népfelszabadító mozgalom katonai és politikai sikerei (1943 óta már domináns tényező volt Jugoszláviában) és a nemzetközi viszonyok lehetővé tették. Az AVNOJ határozataival kellett biztosítani a mozgalom és a forradalom addig elért eredményeit. A jajcei ülészakon az AVNOJ legfelsőbb törvényhozó és végrehajtó testületté alakult át, s létrejött a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság mint ideiglenes kormány. Elnökéül Titót választották. Az AVNOJ második ülészakán hozott történelmi határozatokkal megvetették az új Jugoszláviának, mint az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek föderatív demokratikus közösségének alapjait. Az AVNOJ külön határozatban elismerte Titónak a felszabadító harc vezetésében szerzett érdemeit, és a Jugoszlávia marsallja rangot adományozta neki.

Az AVNOJ határozatai kiindulópontul szolgáltak Titónak az új Jugoszlávia elismeréséért vívott további harca során. Noha a szövetséges kormányok ezt nem fogadták rokonszenvvel, a mozgalommal való viszonyukban nem hagyhatták figyelmen kívül. W. Churchill, brit kormányelnök, felmérve a népfelszabadító mozgalom erejét és jelentőségét, többé nem támogatta D. Mihailovićot (visszavonta katonai küldöttségeit a csetnikek hadiszállásáról), hanem igyekezett kompromisszumra jutni az emigráns kormány és a népfelszabadító mozgalom között. Tito azonban határozottan követelte, hogy a szövetségesek ismerjék el a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottságot, mint egyetlen jugoszláv kormányt, Péter király pedig vesse magát alá az AVNOJ határozatainak.

A német Legfelsőbb Parancsnokság, mivel sem 1943-ban, sem 1944 elején tetemes erővel indított, több támadó hadműveletben sem sikerült döntő csapást mérnie a népfelszabadító mozgalomra, kísérletet tett, hogy ezt 1944. V. 25-én a Drvar elleni ejtőernyős támadással érje el, amikor meg kellett volna semmisíteni Titót és a mozgalom vezetőségét. Az eredménytelen német támadás után Tito elvonult Vis szigetére, és az lett az új Jugoszlávia vezetőségének a székhelye.

Mivel Tito ellenszegült a jugoszláv kormány és király körüli brit kombinációknak, Churchill azt javasolta, hogy Ivan Šubašić legyen a jugoszláv kormány elnöke, mert őt megfelelőnek tartotta arra, hogy a népfelszabadító mozgalommal megegyezzen az egységes jugoszláv kormány megalakítása ügyében. Bízva a mozgalom katonai és politikai erejében, tudva, hogy a II. világháború a befejező szakaszához közeledik, és ezzel is igyekezve előfeltételeket teremteni az új Jugoszlávia nemzetközi elismeréséhez, Tito beleegyezett a Šubašićyal való tárgyalásokba. Így került sor Vis szigetén 1944. VI. 16-án a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság és I. Šubašić királyi kormánya között megkötött egyezmény aláírására.

1944 nyarán, amikor a II. világháború a befejező szakaszába érkezett, a JNFH hozzálátott az ország végleges felszabadításához. Tito tisztában volt azzal, hogy az ország saját erőből való felszabadítása a biztosíték a forradalmi vívmányok megőrzésére és továbbfejlesztésére. Ez a meggyőződés hatotta át egész tevékenységét a népfelszabadító háború befejező szakaszában. A Vis szigetén szeptember 12-én tartott beszédének egyik jelszavával — „A másét nem akarjuk, a magunkét nem adjuk” — egyengeti Tito a harc politikai és katonai folyamatát a győzedelmes befejezésig. A befejező szakaszban Tito mint a JNFH elnöke fokozottan munkálkodik a néphatalmi rendszer továbbfejlesztésén, az állam föderatív elveken való felépítésén, egységes népfelszabadító front megalakításán, szövvényes belső problémák megoldásán és az állapotok konszolidálásán az ország felszabadított területein.

Figyelemmel kísérve a hadműveletek alakulását az európai hadszíntereken, és felmérve Jugoszlávia nemzetközi helyzetét, Tito úgy döntött, hogy az ország végleges felszabadításáért folytatott hadműveletek súlypontját Szerbia területére helyezi át. Ennek akkor a katonai jelentősége mellett külön politikai jelentősége is volt.

Tito úgy látta, főleg a Churchill-lel 1944 augusztusában Olaszországban folytatott beszélgetése után, hogy a brit kormány, amely szívóvan szorgalmazza a régi rend helyreállítását Jugoszláviában, politikai játszmát fog folytatni a csetnikekkel, és mindaddig ütőkártyaként fogja felhasználni a szerb nép állítólagos királypárti hangulatát, mígnem Szerbia felszabadul. Ugyanakkor várható volt a Vörös Hadsereg előretérése a Duna völgyében és közeledése Jugoszlávia keleti határaihoz. Attól tartva, hogy a nyugati szövetségesek esetleg beszivárognak az Adria partvidékére, Tito — ennek megakadályozására — elrendelte a Dalmácia felszabadítását célzó hadműveletek megindítását.

Mint főparancsnok egybehangolta a JNFH hadműveleteit a szövetséges hadseregek hadműveleteivel, és e célból több ízben találkozott Churchill-lel és Sztálinnal, valamint ezek legmagasabb rangú törzstisztszeivel. Miután a JNFH felszabadította Szerbia nagyobb részét, Tito Vis szigetéről (a szeptember 18-áról 19-ére virradó éjszakán) Moszkvába utazott, hogy a Vörös Hadsereg Legfelsőbb Parancsnokságával és a Szovjetunió vezetésével összeegyeztesse az ország északkeleti részének és

Belgrádnak a felszabadítására irányuló hadműveleteket, és megegyezzen a hadfelszerelésben nyújtandó segélyről.

A JNFH nevében egyezményt kötött a Vörös Hadsereg Legfelsőbb Parancsnokságával a szovjet csapatok Jugoszlávia területének bizonyos részén való ideiglenes átvonulásáról az együttes hadműveletek céljából. Moszkvából visszatérőben a romániai Craiovában a bolgár kormány kérésének eleget téve és attól a kívánságtól vezérelve, hogy hozzájáruljon a jó viszony helyreállításához az Otecsestveni Front által kormányzott Bulgáriával, és megkönnyítse nemzetközi helyzetét — a JNFH nevében jóváhagyta, hogy a bolgár katonaság részt vegyen a német haderő elleni befejező hadműveletekben Jugoszlávia egyes keleti részeiben. Tito közvetlen vezetésével a JNFH 1944 végéig felszabadította az ország nagy részét: Dalmáciát, Bosznia-Hercegovina délkeleti részeit, Crna Gorát, Macedóniát, Szerbiát és Vajdaság nagyobb részét. A Jugoszlávia végleges felszabadításáért indított hadművelet első szakasza ezzel lezárult. A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg mint önálló haderő egységes és stabil frontot létesített, kezdve a Drávától a Szerémségen, Bosznián és Lika déli részein át, egészen az Adriai-tengerig, úgyhogy a jugoszláv front a hitleri Németországot körülzáró szövetséges közös front alkotórészté vált.

Belgrád és az ország nagy részének felszabadítása után, miáltal még jobban megszilárdult az új Jugoszlávia helyzete, Tito 1944. XI. 1-én Belgrádban egyezményt írt alá Šubašićyal a JNFB és a Šubašić-kormány képviselőiből álló közös kormány megalakításáról. Az antifasiszta koalíció vezetőinek 1945 februárjában Jaltában tartott értekezlete azt ajánlotta az új Jugoszlávia vezetőségének, hogy a megkötött egyezmény alapján mielőbb alakítsanak egységes kormányt. Tito 1945. III. 7-én megalakította a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia Ideiglenes Kormányát, és ez a népfelszabadító mozgalom platformján fáradozott tovább az AVNOJ programjának megvalósításán. Ugyanabban a hónapban az antifasiszta koalícióbeli nagyhatalmak elismerték az új jugoszláv kormányt, és diplomáciai képviselőket küldtek Belgrádba.

Tito rendeletére 1945. I. 1-én megalakult az 1., 2. és 3. hadsereg, két hónap múlva pedig a 4. hadsereg is. Abban az időben 62 hadosztálya volt a Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregnek. 1945 márciusában a JNH offenzívát indít az ország végleges felszabadítására, és ezt 1945. V. 15-éig el is végzi. Ezzel Jugoszlávia valamennyi nemzetének és nemzetiségének a felszabadító háborúban kifejtett négyévi erőfeszítései véget értek. Egyúttal ez az eredeti módon végrehajtott szocialista forradalom győzelme is volt, ezen az alapon folytatódik tovább a forradalmi folyamat a felszabadulás után.

Tito személyéhez fűződnek a népfelszabadító harc és a forradalom egyes fejlődési szakaszaiban kialakított összes lényeges állásfoglalások és döntések. Eredeti koncepciót dolgozott ki az osztályjellegű nemzeti felszabadító harcra, és ez az egyik legmagasabb fok, melyet korunkban a felszabadító és forradalmi háborúk elméletében és gyakorlatában értek.

Mint a forradalom és a népfelszabadító háború stratégája, a fegyveres erők legfelsőbb parancsnoka, a párt vezető egyénisége és legfeljebb személyisége, valódi és legendás népvezér, Tito döntő módon hozzájárult a JKP-nak a második világháború feltételeihez alkalmazott forradalmi programjának megalkotásához és megvalósításához.

Az ország felszabadulása és a néphatalomnak a DFJ egész területén való helyreállítása után Tito vezető politikai és állami tisztségeket tölt be: a JKP főtitkára és a Jugoszláv Népfront elnöke, a DFJ Ideiglenes Népi Kormányának elnöke, honvédelmi miniszter és a Jugoszláv Hadsereg legfelsőbb parancsnoka. Ezzel magára vállalta a szocialista társadalom építésében a JKP-ra háruló felelősség legnagyobb részét.

A forradalom marxi és lenini koncepcióját tartva szem előtt, Tito a háború utáni első években a néphatalmat szilárdítja és erősíti, gazdasági alapját pedig forradalmi intézkedésekkel biztosítja: bekövetkezik a földreform, a megszállókkal együttműködők vagyonának elkobzása, valamint a burzsoázia gazdasági vállalatának és más vagyonának államosítása; 1947 kezdetéig, a mezőgazdaság és a kisipar kivételével, a termelőeszközök állami tulajdonba mentek át, és kiépül a gazdasági fejlődés irányítását végző államapparátus. A bonyolult nemzetközi és belső viszonyok, a lerombolt gazdaság újjáépítésének feltételei között a társadalmi fejlődés központosítva volt. A termelőeszközök állami tulajdonba vételével, valamint az iparosítás és villamosítás 1947-ben elfogadott ötéves tervével egyidejűleg Tito irányításával gyorsított ütemben számolták fel a burzsoá ellenzéki pártokat és a háború előtti tőkés rendszer helyreállítására törekvő ideológiájukat.

Tito felismerte a termelőeszközök állami tulajdonán alapuló társadalmi berendezésnek és az ennek megfelelő központosított adminisztratív igazgatási rendszernek mint az akkori történelmi adottságok megnyilvánulásának szükségességét. A Szerb KP alakuló kongresszusán, 1945 májusában Tito figyelmeztetett arra, hogy a további fejlődés során nem kell elvárni a forradalom úgynevezett második szakaszát, sem a kommunizmus megvalósulását „egyik napról a másikra”, hangsúlyozva, hogy „mi más úton haladunk célunk felé”. A JKP ellenállt a szektás radikalizmusnak (egyebek között például falun nem hajtották végre a teljes kollektivizálást), mert az ellentétben állt Jugoszlávia népeinek hagyományaival és soknemzetiségű összetételével (ennek pedig nem felelt meg a merev centralizmus), egyszersmind ellentétben állt a forradalom éppen lezárult fegyveres szakaszában kialakult elvekkkel, felfogással és viszonyokkal is, hiszen ebben a parasztok is tömegesen részt vettek.

Eppen úgy, mint a Kominternhez való viszonyulásában, Tito a háború alatt és a háború után is állandóan szilárdította az ország önállóságát és függetlenségét. Az egyenjogúság és önállóság elve mellett sikrasszállva 1945. V. 27-én Ljubljánában mondott beszédében erősen leszögezte, hogy Jugoszlávia nem fogja megengedni, hogy a nagyhatalmi érdekövezetek politikájja keretében kalmárkodjanak a területével.

A második világháború utáni első napokban Tito szembeszállt a ve-

zető nyugati hatalmak kormányaival, mert ezek nyomást gyakoroltak Jugoszláviára, kifogásolva Isztria és más jugoszláv vidékek visszacsatolását. A világnak a háború utáni polarizálódása során a hidegháborús légkörben a JSZNK szembekerült az illető országok kormányaival amiatt is, mert ezek ellenezték a Jugoszláviában végbement forradalmi társadalmi-politikai változásokat, és a megvert ellenforradalmi elemeket támogatták.

A második világháború utáni erőviszonyok közepette Jugoszlávia a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való szövetségre törekedett, a velük való szoros gazdasági együttműködésre alapozta gyorsított ütemű gazdaságfejlesztési terveit. Tito 1945-ben és 1946-ban szövetségi szerződéseket írt alá a szocialista országokkal, ellátogatott hozzájuk, és a sokoldalú együttműködést szorgalmazta. Külön figyelmet fordított a jószomszédi kapcsolatokra, a balkáni szolidaritásra és együttműködésre. Igyekezett a végső határokig védeni, fenntartani és fejleszteni az egyenjogú szövetséges kapcsolatokat abban a meggyőződésben, hogy ez kölcsönös érdek, egyszersmind a szélesebb nemzetközi közösség érdeke is.

Sztálin kormánya azonban a Jugoszláviával való együttműködése során arra törekedett, hogy infiltrálódjon a jugoszláv gazdasági, művelődési és társadalmi életbe. Az összes kelet-európai országok és kommunista pártok alárendelésére irányuló stratégia keretében Sztálin már 1947 vége felé igyekezett teljes ellenőrzése alá vetni Jugoszlávia fejlődését, egyszersmind intézkedéseket tett a jugoszláv vezetőség alárendelésére is. Saját tekintélyére, külön pedig az új Jugoszláviának a Szovjetunióhoz való gazdasági, politikai és eszmei kötöttségére számítva Sztálin úgy gondolta, elég, ha csak „a kis ujjával int, Tito nem lesz többé”. A jugoszláv vezetőség alárendelése vagy likvidálása céljából 1948 elején hamis vádakot koholt „a JKP ideológiai elhajlásáról”.

Sztálin és a Kominform a későbbiek során nyíltan katonai beavatkozással fenyegetőzve, Titót és munkatársait a Gestapo kémeinek, amerikai ügynököknek, gyilkosok és hóhérok kilikkjének, a szocialista Jugoszláviát pedig fasiszta országnak és a nyugati imperialista államok gyarmatának kiáltotta ki.

Tito, nyomban felismerve a támadás lényegét, rámutatott arra, hogy itt mindenekelőtt a szocialista államok egymáshoz való viszonyáról, valójában pedig egy nagy szocialista ország kormányának egy kis szocialista ország függetlensége elleni támadásáról van szó. A hegemonista nyomással való határozott szembeszállása során Tito a JKP tagjai és a nép többségének támogatását élvezte, ez megnyilvánult a küldöttek egyhangú kiállításában is a JKP V. kongresszusán 1948 júliusában. Éppen úgy, mint a népfelzabardító háborúban, Tito abban a helyzetben is a kommunistákra és a néptömegek széles rétegeinek erejére és akaratára támaszkodott. Az volt a döntés, hogy Sztálin vádaskodó leveleiről és a JKP válaszáról tájékoztatják az összes párttagokat, és hogy a Kominform határozatát és a JKP KB erre adott válaszát közzéteszik a sajtóban.

Jugoszlávia rendkívül nehéz helyzetben volt (politikai elszigeteltség, teljes gazdasági zárlat, lélektani propagandaháború, a jugoszláv határőrök legyilkolása, fegyveres beavatkozással való fenyegetőzés), de Tito és a JKP megingathatatlanul védte az ország függetlenségét. Noha a gazdasági fejlődés stagnált, honvédelmi célokra a nemzeti jövedelem 33 százalékát is ráfordították egyes években. A kommunisták kis része (egynémely közülük hatalomszerzési szándékból) helyeselte Sztálin és a Kominform támadását, ezek pedig állandóan Tito és a vezetés eltávolítására szólították fel a JKP „egységes erőit”. A levert ellenforradalmi erők szintén a szocialista rendszer összeomlására és visszatérésük lehetőségére számítottak. Ezért a Sztálinnal és a Kominformmal való összeütközés idején szükség volt állami megtorló intézkedésekre, melyek során az államhatóság ellenőrzése kiterjedt az élet minden területére.

Ebben a történelmi helyzetben Tito, Kardelj és legközelebbi munkatársaik, forradalmi bátorságuk által vezérelve, és Marx, Engels és Lenin eredeti elképzeléseit fölelevenítve arra a felismerésre jutottak, hogy Jugoszláviában a szocialista forradalom további kibontakozása céljából okvetlenül szükséges, hogy hozzájáruljon a munkásönigazgatás fejlesztéséhez, ily módon újítva fel a fegyveres harc demokratikus szellemét és gyakorlatát.

Tito 1950. VI. 27-én a JSZNK Népképviselőházában programatikus expozét tartott, magyarázatot fűzve az alaptörvényhez, amely előírja, hogy az állami gazdasági vállalatokat és a felső fokú gazdasági egyesületeket a munkaközösség igazgassa. Kifejtette a JKP alapvető koncepcióját a szocialista öngazgatási társadalmi viszonyokról, felismerve, milyen veszélyt jelent az államgépezet erősödése a forradalmi vívmányok megvédése és fejlesztése szempontjából. Ez a koncepció az állam elhárításának marxista tételéből indul ki. Ugyanakkor, mivel a Kommunista Pártot az a veszély fenyegeti, hogy összenő az államgépezettel, és a forradalom pártja helyett az erőszak szervévé válik, Tito kifejti a párt új szerepét.

Az állami tulajdon csak kezdeti és legalacsonyabb foka a szocialista tulajdonnak, tehát át kell alakulnia társadalmi tulajdonná, ez pedig azt jelenti, hogy a termelés és az elosztás igazgatását a közvetlen termelők veszik át. Egyebek között azt is leszögezte Tito, hogy az a jelszó, mely szerint „a gyár a munkásoké, a föld a parasztoké”, nem valamiféle elvont propagandajelszó, hanem mély tartalma és értelme van. Ez a jelszó tartalmazza a szocialista termelési viszonyok egész programját mind a társadalmi tulajdont illetően, mind a dolgozók jogait és kötelességeit illetően, tehát ha valóban szocializmust akarunk építeni, ezt a jelszót meg lehet és meg kell valósítanunk a gyakorlatban. Az ötvenes években kifejtett öngazgatási koncepció a társadalom új elveken való átalakítását igényelte. Ennek megfelelően 1950-ben és 1951-ben az egész országban megválasztották a vállalati munkásönigazgatási szerveket, megszüntették a tervezés adminisztratív központosított rendszerét, és alaposan csökkentették az államapparátust, megkezdődött a pártnak az

államtól való különválasztása, felélenkült az árutermelés, fokozottabban jutott kifejezésre a törvényesség és a bírósági önállóság tiszteletben tartása, erőteljes ösztönzést kapott a kulturális alkotás szabadsága, feloszlatták a termelőszövetkezeteket, valamint meggyorsították a társadalmi és politikai élet teljesebb demokratizálásának folyamatait.

A politikai, gazdasági és művelődési demokratizálódás közepette, különösen a JKP VI. kongresszusa (1952 novembere) után Tito határozottan szembeszállt azzal a JKP soraiban jelentkező iránnyal, amely a sztálinizmus nyugati szemszögből való polgári kritikájának formájában nyilvánult meg. Értékelése szerint ez a kritika az ország függetlenségét és a JKSZ egységét, továbbá az öngazgatás megvalósítását veszélyezteti.

A JSZNK berendezésének társadalmi és politikai alapjairól szóló 1953. I. 13-án meghozott alkotmányerejű törvény alapján Josip Broz Titót 1953. I. 14-én megválasztották köztársasági elnöknek.

A jugoszláv szocialista öngazgatás koncepciójának és gyakorlatának fejlesztésével párhuzamban, a nemzetközi megmozdulásokban jelentkező új irányzatok önálló felfedezése alapján alakította ki Tito a nézeteit a jelenkori világ fejlődéséről. A gazdasági blokád és Sztálin agresszióival való egyenes fenyegetőzése idején Tito a nyugati országokkal kezdeményezte az együttműködést, s ennek keretében kapott Jugoszlávia gazdasági és katonai segínyt, ekközben erélyesen utasítva vissza a Nyugat dominanciájának és ideológiai hatásának kikényszerítésére irányuló kísérleteket, ily módon védve és erősítve az ország függetlenségét. Egyúttal építette a katonai-politikai tömbök alakítása és erősítése, valamint az érdekövezetekre való felosztás ellen irányuló elvszerű tömbön kívüli politikát, abból a meggyőződéséből kiindulva, hogy az atomkorszakban a világ tömbökre való felosztása új háborús összeütközésekkel, katasztrófával fenyegeti az emberiséget. Tito koncepciója a nemzetközi viszonyokról olyan körülmények között alakult ki, amikor a szocializmus a második világháború után világfolyamattá nőtt. Külön figyelmet fordított a korszakalkotó gyarmatellenes világorradalomra, amely fokozatosan kiterjedt az összes egykori gyarmatokra. Afrika, Ázsia és Latin-Amerika népeinek felszabadító mozgalmait Tito nem „a szocializmus szövetségeseinek és tartalékának”, hanem a szocializmus mint világfolyamat alkotórészeként, a békéért és békés együttélésért, a társadalmi haladásért és szocializmusért folyó nemzetközi harcban új utakat feltáró autentikus, új világmozgalomnak tekintette.

Sztálin halála után Tito és a JKP KB elfogadta az új szovjet vezetőségnek a Szovjetunió és Jugoszlávia közti viszony normalizálására tett kezdeményezését, úgy mérve fel, hogy ez kölcsönös érdek. A Tito és Hruscsov vezette kormányküldöttségek tárgyalása után 1955. VI. 2-án aláírták a JSZNK és a Szovjetunió kormányának nyilatkozatát, a Belgrádi Nyilatkozatot. A két ország egyenjogúságának, a Nyilatkozatban lefektetett elve a későbbiek során nemcsak a jugoszláv—szovjet együttműködésnek lesz az alapja, hanem szélesebb hatása lesz a szocialista országok egymáshoz való viszonyában is. Az egyenjogúság elvén alapul a

Jugoszláv Kommunista Szövetségnek és a Szovjetunió Kommunista Pártjának viszonyáról 1956. VI. 20-án aláírt Moszkvai Nyilatkozat is. Az egyenjogúság és függetlenség alapján a JSZSZK igyekezett rendezni és általában véve sikerült is rendeznie viszonyát a szocialista országokkal.

Az ötvenes évek közepén Tito még egy olyan messzeható történelmi jelentőségű kezdeményezéssel áll elő, amely alkotó módon kifejezésre juttatja és elmélyíti a világfejlődés új víziója utáni kutatását. Látogatást tesz számos ázsiai és afrikai tömbön kívüli országban, 1956 júliusában Brioni szigetén tárgyal G. A. Nasszer egyiptomi elnökkel és Dzs. Nehru indiai kormányelnökkel az aktív békés koegzisztencia elveinek a nemzetközi viszonyokban való alkalmazhatóságáról, igyekezve túlhaladni a világ tömbökre való felosztását. Nehruval, Nasszerral és az újonnan felszabadult országok egyes vezetőivel együtt előmozdítja a tömbön kívüli („el nem kötelezett”) országoknak az aktív és békés koegzisztencia platformján való tömörülését, és ebből eredően jön majd létre az elnemkötelezettség politikája, illetve mozgalma, mint a jelenkori nemzetközi viszonyok megkerülhetetlen tényezője. A mozgalom a későbbiek során a legnagyobb számban felöleli a jelenkori világ államait, népeit és felszabadító mozgalmait, s majdnem az egész világ még életében Titót tartotta e világmozgalom kezdeményezőjének. Tito részt vett az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek 1961 és 1979 között tartott összes értekezletén (Belgrádban, Kairóban, Lusakában, Algírban, Colombóban és Havannában), s mindegyiknek a munkájához személyesen is hozzájárult. A jugoszláv küldöttség vezetője volt a Helsinkiben 1975. VII. 30. és VIII. 15. között tartott európai biztonsági és együttműködési értekezleten, és jelentős mértékben elősegítette az egyezkedés, kölcsönös együttműködés és az államok közötti bizalom elveinek elfogadását.

Ugyanakkor nagy tevékenységet fejtett ki a munkásmozgalomban is. Fokozatosan rendezve a viszonyt a kommunista pártokkal, Tito a JKSZ számára olyan helyzetet teremtett a nemzetközi kommunista mozgalomban, amely lehetővé tette, hogy az új viszonyok kialakításában és fejlesztésében komoly tényezővé váljon. Tito volt az első, aki elutasította az irányító központra és vezető pártra, valamint arra az úgynevezett törvényszerűségekre vonatkozó koncepciót, mely szerint egy szocialista ország „modelljét” mint általános érvényűt kötelezővé teszik az összes többiek számára. Rámutatott arra az elvre, amely szerint „minden egyes forradalmi mozgalom saját munkásmozgalmának és saját népének tartozik felelősséggel”, mert ellenkező esetben „a kommunista pártok nem tölthetik be történelmi szerepüket... Kívülről senki sem csinálhat nemzeti erőt egyetlen kommunista pártból sem”. Ebben az értelemben Tito kitartóan fáradozott kezdve, az 1956. évi Moszkvai Nyilatkozat elfogadásán, amikor a JKSZ és az SZKP egyenjogú viszonyának elveit határozták meg, egészen az európai kommunista pártok berlini értekezletéig, amelyen ugyanezeket az elveket érvényesítették a részt vevő pártokra is. Ezen az alapon újította fel Tito a JKSZ és a Kínai KP együttműködését 1979-ben tett pekingsi látogatása során.

A nemzetközi viszonyokban alkalmazott stratégia kialakítása, különösen pedig az el nem kötelezettek világmozgalmának megteremtése során kifejtett jelentős tevékenysége mellett Tito Jugoszlávia társadalmi fejlődését is irányítja. Figyelmét a JKSZ vezető szerepére és egységére összpontosítva kereste a kommunisták tevékenységének megfelelő szervezeti, politikai és ideológiai formáit az öngazgatás feltételei között, ily módon kizárva ki a JKP VI. kongresszusa politikájának magyarázása és végrehajtása során a KSZ-ben és a társadalomban jelentkező liberális irányzatokat.

Szívesen harcolt a kommunisták erkölcsi és forradalmi arculatának ápolásáért és fejlesztéséért, kiállt a bürokratikus magatartás és a társadalomban észlelhető mindenféle más visszasság ellen. Állandóan szorgalmazta a JKSZ eszmei-politikai egységének megvédését és megszilárdítását, a tagok eszmei képzését, a kommunisták és a tömegek közötti kapcsolat elmélyítését. Ebben a vonatkozásban főleg a JDNSZSZ politikai szerepét és JSZSZ-nek mint a munkásosztály és a többi dolgozó közvetlen szervezetének jelentőségét, valamint a többi társadalmi és politikai szervezet szerepét emelte ki. Külön figyelmet fordított az ifjúságról való gondoskodásra és a fiatalok eszmei-politikai nevelésére. Nézete szerint az ifjúsági tömegakciók mindenekelőtt a nevelés szempontjából jelentősek, mert lehetővé teszik a fiatalok szakmai képzését és a testnevelést, a forradalmi vívmányok, mindenekelőtt a testvériség és az egység megvédését és fejlesztését. A nők egyenjogúságának érvényesítését olyképpen értelmezte, hogy kapcsolódjanak be a szocialista építés minden folyamataiba.

Tito 1955-ben a nép életszínvonalának javítását kezdeményezte, követelve a nehézipar túlfeszített beruházási programjainak jelentős korlátozását a könnyűipar és a mezőgazdasági termelés gyorsabb fejlesztése javára.

A hatvanas évek elején Tito szembe találta magát azzal a jelenséggel, hogy egyes kimagasló vezetők nem bíztak a munkásöngazgatásban, és államhatalmi centralizmusra és unitarizmusra törekedtek. Mint a jugoszláv szocialista patriotizmus szószólója, azt tartotta, hogy ezek a törekvések kárt okoznak a jugoszláv közösségnek, és képviselőik ellen politikai harcot indított.

A JKSZ VIII. kongresszusán (1964 decemberében) tartott beszámolójában Tito további lépés megtételét jelezte a szocialista öngazgatás fejlesztése útján, követelve, hogy a felhalmozással való rendelkezés jogát ruházzák át a közvetlen termelőkre. Az volt a nézete, hogy csak majd ezáltal jön létre a társadalom stabil öngazgatási fejlődésének anyagi alapja. Ebben az értelemben megkövetelte, hogy korlátozzák „a társadalmi-politikai közösségek politikai tényezőinek beavatkozását a társadalmi termelésbe”. Az volt a meggyőződése, hogy a munkások jobban igazgatnak majd, mint a politikai vezetőségek és az államhatóságok, s ezért szorgalmazta a bővített újratermelés eszközeinek átvitelét az állami beruházási alapokból a vállalatokba.

Szükségesnek tartotta ugyanakkor, hogy a JKSZ nagyobb figyelmet szenteljen a Jugoszláviában élő nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságának. Megbélyegezve a partikularizmust, lokalizmust és a „republikánizmust”, Tito a JKSZ VIII. kongresszusán tartott beszámolójában hangsúlyozta, hogy „a nacionalista elhajlások, mind a nemzetek és nemzetiségek integrálódásának folyamatát akadályozó etatista és bürokratikus törekvések következtében, mind pedig a köztársaságok és autonóm tartományok társadalmi és politikai hatáskörének unitarista szándékú ignorálása miatt jelentkeznék”.

Tito miután felismerte, milyen nagy jelentőségű a megkezdett és az áruterelés törvényeinek nagyobb tiszteletben tartásán és a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódáson alapuló gazdasági reform, sürgette, hogy a reformot terjesszék ki a társadalmi élet más területére is, hogy ezáltal társadalmi reform jellegét öltse.

A gazdasági és társadalmi reform végrehajtásával és a JKSZ VIII. kongresszusán a nemzeti egyenjogúság elmélyítéséről kialakult álláspontok érvényesítésével szembeszálltak azok az államhatalmi centralista törekvések, amelyek erős támaszra találtak az állami és pártvezetőség egyes személyeiben, valamint az Állambiztonsági Szolgálat néhány vezetőjében.

A gazdasági és társadalmi reform végrehajtása során, különösen pedig a JKSZ IV. ülése után Tito arra törekedett, hogy határozottabban kiszöböljék ki a bürokratikus viszonyokat és magatartást az állami szervekből, a JKSZ-ből és a többi társadalmi-politikai szervezetből, s hogy a társadalom minden irányban demokratikusan fejlődjék. Ez a folyamat a szocialista öngazgatási demokráciáért harcoló erők frontját szilárdította, de egyúttal különféle olyan törekvéseket idézett elő, amelyek új politikai differenciálódást jeleztek a KSZ-ben.

Felismerve ezeket a törekvéseket, Tito a decentralizálás és a demokratizálás véghezvitelét szorgalmazta a társadalomban, joggal számítva arra, hogy ilyen fejlemények között a káros törekvések fokozottabban megnyilvánulnak és könnyebben azonosíthatók, következképpen a velük való leszámolás is eredményesebb lehet, ha ehhez biztosítva lesz a kommunistáknak, a munkásosztálynak és a társadalom valamennyi dolgozó rétegének támogatása. Ez volt egyébként vezetési stílusának egyik lényeges jellegzetessége.

A bürokratikus-etatista, nacionalista és liberális törekvések ellen vívott harcával párhuzamban Tito a hatvanas évek vége felé türelmesen és kitartóan építette ki a szocialista öngazgatáson alapuló további társadalmi fejlődés platformját. A fejlődésnek két kulcsfontosságú kritériumát emelte ki: az osztályszempontot, abban az értelemben, hogy a munkásosztály hatalma a társadalmi élet minden területén biztosítva legyen, és a nemzeti szempontot, abban az értelemben, hogy a nemzetek közti egyenjogú viszony mint a testvériség és egység előfeltétele kibontakozzon, valamint hogy Jugoszlávia mint szocialista, föderatív és el

nem kötelezett ország zavartalanul fejlődjék. Ezt a vonalat szorgalmazta Tito a JKSZ 1969. március 11. és 15. között megtartott kongresszusának előkészületei során és magán a kongresszuson is. Ennek az irányvonalnak a keretében Tito 1969-ben a szövetségi szervek munkájának átszervezését kezdeményezte, és ebből bontakozik ki majd a későbbiek során a kollektív munkáról és felelősségről való elképzelése. A IX. kongresszuson, Tito javaslata alapján, megalakult a JKSZ Elnökségének Végrehajtó Irodája, és első ízben került sor a kétévi megbízatású elnöklő tisztségének bevezetésére.

Egy évvel a IX. kongresszus után, 1970 tavaszán, Tito elindította a föderáció reformját. Akkoriban még fokozottabban nyilvánultak meg a nacionalizmusnak mind szeparatista, mind unitarista-hegemonista formái, és emiatt növekedett, a feszültség: különféle környezetekből álltak elő azzal a követeléssel, hogy Tito „tartóztassa fel a nem kívánatos fejleményeket”. Tito viszont azon inszisztált, hogy elsősorban a további társadalmi fejlődés forradalmi programját illetően jöjjön létre egyetértés, mert ennek alapján újul és erősödik majd meg a JKSZ eszmei és politikai egysége, és kitárul az út a szocialista öngazgatás erőteljesebb kifejlődése előtt. Sikraszállt a JSZSZK Alkotmánya függelékeinek kidolgozásáért, s ezeket valamennyi köztársaság és tartomány elfogadta. Az 1971. évi úgynevezett munkásfüggelékben foglalt elképzelése a munkások társadalmi hatalmáról szolgál alapul az öngazgatásnak a társult munka elvei szerinti fejlesztésére vonatkozó azon koncepció alkotmányos kidolgozásához, amelyet azután Kardelj és Tito más munkatársai végeztek el. Ez magában foglalta a társultmunka-alapszervezetnek, mint a bővített újratermelésről való döntés szubjektumának létrehozását és a küldöttrendszernek mint a társadalom politikai szerkezte alapjának bevezetését.

Tito akkoriban, 1971. XII. 2-án a JKSZ Elnökségének XXI. ülésén, abban az eltekintésében, hogy feltartóztassa mindazokat az erőket és ténykedéseket, amelyek az ilyen szocialista demokratikus fejlődést megnehezíthetik, politikai leszámolást követelt a JKSZ kebelében kiütköző nacionalizmus hordozóival szemben, követelve, hogy ezek vonuljanak ki a JKSZ vezetőségéből. Akciót indított a JKSZ-ben megnyilatkozó liberalizmus felszámolására is. A JKSZ II. értekezletén (1972. I. 25—27.) leszögezte, hogy a JKSZ „nem tér vissza a régre, valamiféle dogmatikus vizetekre”, sem pedig „valamiféle erős kézhez” mert „a Kommunista Szövetség az az erős eszmei kéz, amely pontosan irányítja a szocialista társadalmi fejlődést”.

A társadalomban megnyilvánuló összeütközések növekedése miatt Tito elhatározta, hogy közvetlen kapcsolatba lép a párttagokkal és a dolgozó emberekkel, akikre a válságos helyzetekben mindig is támaszkodott. Mint a JKSZ-nek és a JKSZ Végrehajtó Irodájának elnöke a párttagokhoz fordult, határozottan szorgalmazva a társadalmi-politikai és gazdasági problémák öngazgatási módon való rendezését. Azt követelte tőlük, hogy minden környezetben indítsanak erélyes harcot a nacionaliz-

mus mint a szocialista forradalom vívmányait és az ország szocialista fejlődését legjobban fenyegető veszély ellen, és szálljanak szembe a társadalomban és a JKSZ-ben megnyilvánuló liberális irányzatokkal. Ragaszkodott ahhoz, hogy a JKSZ-ben következetesen alkalmazzák a demokratikus centralizmus elvét, védjék és erősítsék a JKSZ harci és eszmei-politikai egységét.

A JKSZ X. kongresszusa a föderációban és a szocialista öngazgatás fejlődésében végbemenő változásokat elfogadva, 1974 májusában Titót megválasztotta a párt elnökének korlátlan időre szóló megbízatással. Az 1974. évi Alkormány alapján Tito a JSZSZK-nak is örökös elnöke lett.

A későbbiek során is, élete végéig Tito különös figyelmet fordított a nemzeti egyenjogúság kiteljesedésére, az 1971. évi reform elvei alapján fejlesztette a föderáción belüli viszonyokat a gyakorlatban, és harcolt az állami centralizmus és szeparatizmus irányzatai ellen, abban a mély meggyőződésében, hogy a szabadon társult munka a jugoszláv együvé tartozás biztosítója.

Még egy fontos politikai kezdeményezéssel állt elő a JSZSZ VIII. kongresszusán, 1978. XI. 21-én: felhívta az összes szocialista erőt, hogy „minden öngazgatási és állami szervben, a küldöttek gyűlésein, a társadalmi-politikai szervezetek testületeiben és szerveiben maradéktalanul alkalmazzák és ápolják a kollektív munkát...”, hangsúlyozva, hogy „a kollektív munka és felelősség elősegítené minden öngazgatási és politikai szerv munkájának további demokratizálódását, és lehetetlenné tenné egyes személyek vezérkedési és egyéb irányú beteges ambícióit”. A kollektív munkára és felelősségre vonatkozó elképzelésével Tito mindelelőtt azt kívánta, hogy zavartalan fejlődést biztosítson a JSZSZK-nak, mint soknemzetiségű jugoszláv közösségnek, egyszersmind biztató távlatot nyisson a jugoszláv társadalom általános demokratizálásának elmélyítése előtt.

Tito mint a fegyveres erők főparancsnoka állandóan és nagymértékben gondoskodott a JSZSZK szabadsága védelmének tökéletesítéséről, s ezt a dolgozó emberek erkölcsi erejére, politikai és anyagi felkészültségére alapozva, szakadatlanul fejlesztette a fegyveres erők és az egész honvédelmi rendszer szervezettségét, felszereltségét és begyakoroltságát. Az általános honvédelem és a társadalmi önvédelem titói koncepciójának tartós a jelentősége. Lényege az, hogy az ország védelmének a fő tényezői a dolgozó emberek, a munkásosztály, Jugoszlávia minden nemzete és nemzetisége. A „felfegyverzett nép” elgondolásából kiindulva Tito az általános honvédelem olyan marxista módon és eszmei-politikai szempontból értelmezett koncepcióját alkotta meg, amely „nagy lehetőséget nyújt minden társadalmi-politikai közösségnek, társultmunka-szervezetnek és társadalmi-politikai szervezetnek, hogy alkotói, öngazgatási és önképző tevékenységet fejtsen ki a területi egységek kiképzésében, felszerelésében, ellátásában, sőt még az egységek felhasználásának és hatáskörének meghatározásában is”, hogy „ily módon juttassák érvény-

re védelmi rendszerünk osztályjellegét, valamint a Jugoszláv Kommunista Szövetség és munkásosztály vezető szerepét”.

Tito élete végéig kitartóan fáradozott az el nem kötelezettek világmozgalmának fejlesztésén, harcolva a mozgalom eredeti elveinek következetes alkalmazásáért, a békéért és egy új nemzetközi politikai és gazdasági rendszerért. Betegen is elutazott Havannába 1979-ben, és az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek értekezletén nagy szerepe volt az el nem kötelezettek mozgalma eredeti elveinek és céljainak megerősítésében és egységének megvédésében. Az elnemkötelezettség politikájának és mozgalmának megalapozásában, kibontakozásában és világméretű érvényesülésében betöltött szerepét nagyra értékelve, a havannai értekezlet külön emlékiratban nyilvánította ki elismerését Titónak.

Josip Broz Tito 1980. V. 4-én hunyt el Ljubljanában 88. életévében, négy hónapig tartó nagyon súlyos betegeskedés és két műtét után. Belgrádban 1980. V. 8-án temették el a Virágházban, a Dedinjén. Minden jugoszláv állampolgár mint történelmének legnagyobb alakját kísérte utolsó útjára. Temetésén 209 küldöttség jelent meg 127 országból: 122 állami küldöttség, 68 politikai párt küldöttsége, 10 küldöttség a felszabadító mozgalmak, a nemzetközi szervezetek és mások képviselőitében. A helyet, ahova Josip Broz Titót temették, nagyobb emlékkomplexummá alakították át, és ezt naponta keresik fel hazai és külföldi személyek és küldöttségek.

Még életében úgy értékelték művét, mint jelentős hozzájárulást a társadalom és a népek, politikai pártok és államok közötti viszony fejlődéséhez. Számos jugoszláviai és külföldi tudományos és művészeti akadémia dísztagja és a katonai tudományok első díszdoktora volt Jugoszláviában. Írásos hagyatéka több mint 60 kötet.

Jugoszlávia népének háromszoros hőse, a Szocialista Munka Hőse Érdemrend, a Győzelem Érdemrend, a Lenin Érdemrend, és a legmagasabb háborús és békeidei jugoszláv érdemrend és a négy világrész sok más országától kapott érdemrendek tulajdonosa.

Tito munkásságába egész sor olyan döntés épült be, amely fordulatot készített elő és hozott Jugoszlávia nemzetének és nemzetiségeinek újabbskori történelmébe. Mint a forradalom és a szocialista társadalmi fejlődés stratégiája több mint négy évtizeden át rendkívüli tehetségről tett tanúbizonyságot olyan irányban, hogy forradalmi munkásmozgalmunk és hazánk fejlődésének döntő történelmi pillanataiban helyes döntéseket hozzon helyes időpontban. Az emberek iránt bizalmat táplált, és közvetlen volt hozzájuk, hallgatott a véleményükre, és egyszerűen és világosan tudott szólni hozzájuk. A dolgozó ember bízott benne, és mindig, amikor nehézségek mutatkoztak, az ő véleményét várta. S neki volt bátorsága, hogy nyilvánosan kimondja az igazságot, bármennyire keserű is volt az, de egyszermind meg tudta mutatni a nehézségekből kivezető utat.

Több mint 70 évi forradalmi munkássága során — ebből 60 évet dol-

gozott a kommunista mozgalomban és 40 évnél tovább vezette a JKSZ-t — Titónak mint Jugoszlávia összes nemzete és nemzetisége elismert és legendás vezetőjének döntő szerepe volt kora minden társadalmi átalakulásában; ezáltal került a XX. század legnagyobb forradalmárai, hadvezérei és államférfiai sorába.

Fordította *Bogdánfi Sándor*

